

Danmark i arbejde

Vækstplan for sundheds- og velfærdsløsninger

Danmark i arbejde

Vækstplan for sundheds- og velfærdsløsninger

INDHOLD

SAMMENFATNING	7
POTENTIALER OG UDFORDRINGER FOR VÆKST PÅ SUNDHEDS- OG VELFÆRDSOMRÅDET	13
BEDRE RAMMER FOR FORSKNING OG UDVIKLING	19
STYRKET INDSATS FOR VÆKSTVIRKSOMHEDER OG KOMMERCIALISERING AF FORSKNING	27
ET VELFUNKERENDE OG UDVIKLINGSORIENTERET HJEMMEMARKED	34
OFFENSIV UDNYTTELSE AF DET INTERNATIONALE MARKEDSPOTENTIALE	45

SAMMENFATNING

Det globale marked for sundheds- og velfærdsløsninger er i hastig vækst som følge af aldrende befolkninger, flere kronikere, livsstilssygdomme samt borgernes øgede forventninger til behandling, pleje og omsorg. Væksten vil fortsat i betydelig grad være drevet af udviklingen i OECD-landene, men i stigende omfang også af alders- og velstandsudviklingen i de nye vækstøkonomier i Asien og Latinamerika.

Det er en udvikling, som Danmark har et godt udgangspunkt for at udnytte til gavn for vækst og jobskabelse i de kommende år. I Danmark står sundheds- og velfærdsvirksomhederne for 3,6 pct. af værdiskabelsen i dansk økonomi og beskæftiger omkring 35.000 fuldtidspersoner, svarende til 1,7 pct. af den samlede beskæftigelse, og for hele 12 pct. af eksporten.

Danmark har især inden for lægemiddel- og medicoområdet en erhvervsklynge, der står stærkt internationalt, og allerede i dag bidrager betydeligt til væksten herhjemme. Alene de ti største virksomheder inden for lægemiddel- og medicoområdet tegner sig for 66 pct. af beskæftigelsen og 81 pct. af værditilvæksten inden for sundheds- og velfærdsområdet, og lægemiddel- og medicoområdet stod i 2011 for 9,5 pct. af dansk vareeksport. Den positive udvikling på lægemiddel- og medicoområdet skyldes blandt andet den mangeårige tradition for et stærkt offentlig-privat samspil om forskning og uddannelse, gode rammer for klinisk forskning, et stærkt patentsystem og hurtig adgang til markedet for nye lægemidler.

Danmarks stærke position på lægemiddel- og medicoområdet er dog ikke ensbetydende med, at væksten på erhvervsområdet vil komme af sig selv i de kommende år. Mange andre lande har ligesom Danmark fokus på at udvikle og producere nye sundheds- og velfærdsløsninger og samtidig udnytte vækstpotentialet på området. De investerer som følge heraf betydelige midler i forskning og udvikling, innovation og uddannelse og har generelt fokus på at skabe attraktive rammer for produktions-, forsknings- og udviklingsaktiviteter inden for området. Det gælder også i de nye vækstlande. Det har øget konkurrencen om at tiltrække og fastholde investeringer inden for lægemiddel- og medicoområdet. Der er derfor fortsat behov for at vedligeholde og styrke vækstvilkårene i Danmark.

Også på andre sundheds- og velfærdsområder har Danmark muligheder for at skabe vækst og beskæftigelse. Der er et betydeligt uudnyttet erhvervspotentiale inden for hjælpemidler, service- og driftsløsninger, rådgivning og sundheds-it. Inden for disse områder er der dog langt færre virksomheder, som har formået at omsætte kompetencer udviklet på det danske marked til globalt orienterede vækstvirksomheder. Det skal ses i lyset af, at mange opgaver, som vedrører planlægning, levering og opfølgning på social- og sundhedsydelser, varetages i den offentlige sektor. Skal vækstpotentialet udnyttes inden for disse erhvervsområder, er der derfor behov for, at virksomhederne får bedre mulighed for at drage nytte af viden og kompetencer i den offentlige sektor til udvikling af konkrete produkter og services, der kan afsættes på det internationale marked, samt være driftsoperatør inden for flere områder, fx vedrørende logistik, hjælpemiddelløsninger mv.

Regeringen vil styrke rammerne for offentlig-privat samarbejde om udvikling af markeder, så en bredere vifte af danske sundheds- og velfærdsløsninger kan eksporteres. Særligt de nye vækstmarkeder, som står for at skulle opbygge og udbygge deres velfærdssystemer i de kommende år, viser en betydelig interesse for danske velfærdsløsninger.

Med vækstplanen for sundheds- og velfærdsløsninger vil regeringen således skabe konkurrencedygtige vilkår på områder, hvor vi har etablerede styrkepositioner, herunder lægemiddel- og medicoområdet, så virksomhederne inden for disse områder fortsat har gode muligheder for udvikle sig i Danmark. Samtidig vil regeringen styrke rammerne for offentlig-privat samarbejde og markedsudvikling på de sundheds- og velfærdsområder, hvor vi i dag ikke i tilstrækkelig grad udnytter erhvervspotentialerne.

Gode rammer for virksomhederne på området vil også bidrage til udviklingen af sundhedsvæsenet og øvrige områder inden for sundheds- og velfærdssektoren gennem nye og bedre behandlinger, velfærdsteknologiske løsninger og serviceydelser til gavn for borgerne.

Det er regeringens vision, at *Danmark er blandt de mest attraktive lande i verden for udvikling, test og produktion af sundheds- og velfærdsløsninger baseret på stærk forskning, hurtig ibrugtagning af ny innovativ teknologi, gode rammer for offentlig-privat samarbejde og et velfungerende, udviklingsorienteret hjemmemarked.*

Vækstplanens indsatsområder er:

- Bedre rammer for forskning og udvikling
- Styrket indsats for vækstvirksomheder og kommercialisering af forskning
- Et velfungerende og udviklingsorienteret hjemmemarked
- Offensiv udnyttelse af det internationale markedspotentialer

Regeringens vækstplan for sundheds- og velfærdsløsninger er udarbejdet på baggrund af anbefalingerne fra vækstteamet for sundheds- og velfærdsløsninger og med bidrag fra en bred kreds af interessenter på sundheds- og velfærdsområdet og skal blandt andet ses i sammenhæng med initiativerne i regeringens sundhedspolitiske udspil.

Bedre rammer for forskning og udvikling

Det er afgørende for virksomhedernes konkurrenceevne og vækst, at de har adgang til kompetent arbejdskraft og ny viden, som kan omsættes til nye løsninger og produkter. Det gælder ikke mindst for virksomhederne på sundheds- og velfærdsområdet.

I den internationale konkurrence om at fastholde og tiltrække investeringer og udbygge samarbejdet med stærke forskningsmiljøer er også rammerne for klinisk forskning af stor betydning. De danske sundhedsdata udgør et væsentligt konkurrenceparameter for tiltrækningen og kvaliteten af forskning, udvikling og dokumentation af nye produkter.

Danmark har en stærk forskningstradition på sundhedsområdet med forskning i international topklasse på universiteter, øvrige forskningsinstitutioner og i sundhedsvæsenet. Sundhedsforskning er det største enkeltstående forskningsområde i Danmark, og både den offentlige sektor og private virksomheder investerer betydelige midler i forskning og udvikling på området. Også på uddannelsesområdet er der foretaget store investeringer. Mere end 61.000 studerende blev optaget på en videregående uddannelse i 2012, og optaget på de videregående uddannelser er dermed ca. 20.000 højere end for blot fem år siden. Antallet af sundhedsfaglige og sundhedsvidenskabelige studerende har i samme periode været støt stigende, ligesom der er foretaget en målrettet satsning for at øge ph.d.-optaget. For fortsat at opretholde og udvikle det stærke fundament for forskning og udvikling er der behov for at prioritere sundhedsforskningen og uddannelserne på sundheds- og velfærdsområdet.

Samarbejdet mellem forskningsmiljøerne, uddannelsesinstitutionerne og erhvervslivet skal også styrkes. Gode rammer for offentlig-privat samarbejde om forskning, innovation og uddannelse er afgørende for at sikre adgangen til de rette kompetencer og mulighederne for løbende at få omsat forskning til nye løsninger og produkter.

Der sættes ind på følgende områder:

1. Stærk sundhedsforskning og forskning i velfærdsteknologi
2. Styrkede rammer for offentlig-privat samarbejde om klinisk forskning
3. Styrket dansk deltagelse i det europæiske forsknings- og innovationssamarbejde
4. Styrket samarbejde mellem universiteter og virksomheder om ph.d.-uddannelse
5. National strategi for adgang til danske sundhedsdata og etablering af én effektiv indgang til nationale sundhedsdata
6. Samfundspartnerskaber på sundheds- og velfærdsområdet

Styrket indsats for vækstvirksomheder og kommerialisering af forskning

Hvis Danmark skal bevare og videreudvikle sin stærke position inden for sundheds- og velfærdsområdet, er der behov for flere nye succesfulde vækstvirksomheder. Iværksættere og nye virksomheder skaber vækst, fornyelse og arbejdspladser. Samtidig udgør nye specialiserede og forskningsbaserede virksomheder en vigtig funktion i pipelinen til den mere etablerede sundheds- og velfærdsindustri, fx i form af lovende forskningsprojekter og teknologier, der kan tilkøbes, som underleverandører af know-how og serviceydelser eller som en "underskov" af talent, som de mere etablerede virksomheder kan rekruttere fremtidige medarbejdere fra.

Nye virksomheder på sundheds- og velfærdsområdet kan blandt andet opstå som spin-offs fra eksisterende virksomheder eller via kommercialisering af offentlig forskning eller anden viden og erfaringer. Imidlertid er der relativt få nye virksomheder på sundheds- og velfærdsområdet, der, uanset opstartskilde, kommer ind i solide vækstforløb.

Derfor er der behov for at styrke rammerne for at opstarte og skabe nye vækstvirksomheder på sundheds- og velfærdsområdet. Det forudsætter blandt andet bedre adgang til kapital, gode skatteincitamentsstrukturer, et tidligt fokus på kommercialisering af forskningsresultater samt ikke mindst adgang til de nødvendige kompetencer til at udvikle virksomhederne.

Der sættes ind på følgende områder:

7. Skattecreditter for forsknings- og udviklingsaktiviteter
8. Fortsat gode vilkår for erhvervsdrivende fonde, herunder mulighed for skattemæssig succession
9. Færre og styrkede innovationsmiljøer samt fremme af vækstiværksættere inden for sundheds- og velfærdsteknologi
10. Styrket regionalt samarbejde om teknologioverførselsenheder
11. Ledelsesmæssigt fokus på kommercialisering af forskning på sygehusene og universiteterne

Et velfungerende og udviklingsorienteret hjemmemarked

Et velfungerende og udviklingsorienteret hjemmemarked har stor betydning for sundheds- og velfærdsvirksomhedernes vækstmuligheder.

I Danmark er hjemmemarkedet kendetegnet ved, at en meget stor del af produktionen af sundheds- og velfærdsydelser varetages af den offentlige sektor. Størstedelen af den viden og de kompetencer, der vedrører planlægning, levering og opfølgning inden for sundhedsydelser, sociale ydelser og ældrepleje er således indlejret i kommuner og regioner. Skal vækstpotentialet udnyttes inden for disse erhvervsområder, er der derfor behov for, at virksomhederne får bedre mulighed for at drage nytte af viden og kompetencer i den offentlige sektor til udvikling af konkrete produkter og services, der kan afsættes på det internationale marked, samt være driftsoperatør inden for flere områder, fx vedrørende logistik, hjælpemiddelløsninger mv.

Private virksomheder er ofte underleverandør af produkter til det offentlige på sundheds- og velfærdsområdet, fx inden for lægemidler, hjælpemidler, sygetransport og it. Derfor er det vigtigt, at vi medtænker virksomhedernes vækstmuligheder i prioriteringen og udviklingen af sundhedsvæsnets og de øvrige sundheds- og velfærdsområder. Det kræver blandt andet gode rammer for offentligt-privat samarbejde om udvikling og test af nye produkter og løsninger, og at der købes innovativt ind, fx i forbindelse med de nye sygehusbyggerier. I den forbindelse er både udbudsreglerne og den offentlige indkøbsadfærd væsentlige rammevilkår. Gode rammer for at udbrede digitale løsninger giver også nye muligheder for virksomhederne.

Der sættes ind på følgende områder:

12. Mere enkel og fleksibel udbudslov
13. Intelligent offentlig efterspørgsel
14. Offentlig-privat samarbejde om markedsudvikling
15. Større værdi af udviklingsprojekter
16. Klare politiske målsætninger, konkrete initiativer og strategiske pejlemærker i den kommende strategi for digital velfærd
17. Danmark som afprøvningsland for telemedicin og mobile løsninger skal udbygges
18. Brugen af internationale standarder fremmes
19. Øget fokus på standardisering i krydsfeltet medicoudstyr og -apparater samt sundheds-it

Offensiv udnyttelse af det internationale markedspotentiale

Den globale efterspørgsel efter sundheds- og velfærdsløsninger er i hastig vækst. Det er en udvikling, som vi har gode muligheder for at omsætte til vækst og arbejdspladser i Danmark gennem øget eksport og tiltrækning af investeringer.

Den internationale konkurrence bliver imidlertid skærpet på sundheds- og velfærdsområdet i disse år. Mange lande investerer betydelige midler i udviklingen af sundheds- og velfærdsløsninger med henblik på at få del i det betydelige og stærkt stigende internationale marked.

Derfor skal vi sikre gode generelle rammevilkår, der understøtter virksomhedernes muligheder for at udnytte det internationale markedspotentiale, og som også understøtter Danmark som et attraktivt investerings-, udviklings- og produktionsland for sundheds- og velfærdsløsninger.

Regeringen har blandt andet med "Vækstplan DK" taget et vigtigt skridt i retning af at sikre virksomhedernes konkurrenceevne gennem konkrete lempelser af skatter og afgifter samt tiltag, der skal styrke mulighederne for nemt og hurtigt at hente udenlandsk arbejdskraft til landet.

Herudover skal vi blandt andet styrke de handelspolitiske rammevilkår, styrke rammerne for at tiltrække udenlandske virksomheder og investeringer til Danmark samt indgå samarbejdsaftaler, der skal bidrage til at styrke Danmarks kompetencer og forretningsmuligheder inden for sundheds- og velfærdsområdet.

Derfor vil regeringen styrke markedsførings-, eksportfremme- og investeringsfremmeindsatsen. Initiativerne på eksport, investeringsfremme- og markedsføringsområdet bygger videre på det betydelige arbejde, som allerede er iværksat for at øge mulighederne for samhandel og eksport og tiltrækning af investeringer, herunder også på sundheds- og velfærdsområdet.

Der sættes ind på følgende områder:

20. Prioriteret og målrettet eksportfremmeindsats
21. Bedre handelspolitiske rammevilkår
22. Styrket tiltrækning af udenlandske investeringer
23. Markedsføring af danske styrkepositioner
24. Samarbejde med Danmarks Almene Boliger om markedsføring af ældreboligområdet
25. Danmark som attraktivt uddannelses-, forsknings- og arbejdsland
26. Styrket samarbejde mellem Japan og Danmark vedrørende velfærds- og robotteknologi
27. Samarbejdsaftale med Kina om pleje og velfærdsteknologi på ældreområdet

POTENTIALER OG UDFORDRINGER FOR VÆKST PÅ SUNDHEDS- OG VELFÆRDSOMRÅDET

Der er udsigt til et betydeligt globalt vækstpotentiale inden for sundheds- og velfærdsområdet de kommende år. De fremtidige vækstmuligheder skal ses i lyset af den stigende velstand, den demografiske udvikling, en stigning i antallet af livsstilssygdomme og flere patienter med kroniske sygdomme, udvikling af ny teknologi og behandlingsmuligheder mv.

Fremskrivninger fra OECD peger på en langsigtet global vækst på i gennemsnit 3 pct. årligt, mens den langsigtede vækst i OECD-landene vurderes at blive omkring 2 pct. årligt.¹ Vækstpotentialet inden for sundheds- og velfærdsområdet vurderes dog at være større end væksten i den globale økonomi. Det skyldes, at efterspørgslen efter sundhedsydelser typisk vokser hurtigere end BNP.² Der er dermed tendens til, at sundhedsudgifterne udgør en stigende andel af BNP. Det er der flere grunde til. Forbrugernes efterspørgsel efter sundhedsprodukter og -ydelser stiger i takt med deres disponible indkomst. Den voksende globale middelklasse har dermed væsentlig betydning for sundheds- og velfærdsområdet. Med den stigende velstand følger også et større omfang af livsstilssygdomme mv. Derudover bidrager en stigning i velstanden til, at der udvikles nye behandlinger og tekniske muligheder inden for lægevidenskaben. Den demografiske udvikling med en stigende andel af ældre i mange lande trækker også i retning af en tiltagende global efterspørgsel efter sundheds- og velfærdsydelser. Udsigterne til stigende sundhedsudgifter vil i mange lande øge presset på de offentlige finanser. Det kan øge efterspørgslen efter mere innovative løsninger på sundheds- og velfærdsområdet, der kan bidrage til en mere effektiv udnyttelse af de offentlige udgifter.

Det er forventningen, at den fremtidige efterspørgsel på sundheds- og velfærdsområdet ikke, som hidtil, primært vil være drevet af udviklingen i OECD-landene, men i betydelig grad også af alders- og velstandsudviklingen i de nye vækstøkonomier i Asien og Latinamerika.

De danske virksomheder inden for sundheds- og velfærdsområdet er generelt godt rustede til at skabe vækst og øge eksporten de kommende år. Det gælder ikke mindst på lægemiddel- og medicoområdet, hvor danske virksomheder allerede i dag står stærkt, når der ses på produktivitet, markedsandele, investeringer i forskning og udvikling, patentaktivitet mv. Samtidig har virksomhederne generelt en størrelse, så de også kan håndtere den betydelige kompleksitet, der er forbundet med global ekspansion i form af forskellige sundhedssystemer, betalingsmekanismer, dokumentationskrav i forbindelse med markedsadgang mv. Det gælder i mindre omfang for virksomhederne inden for hjælpemidler, sundheds-it og automatisering samt service- og driftsløsninger, hvor der er relativt få eksempler på danske virksomheder, der har formået at omsætte kompetencer udviklet i Danmark til global kommerciel succes.

Sundheds- og velfærdsområdet i Danmark

Set over de seneste tyve år har de private virksomheder inden for sundheds- og velfærdsområdet fået stigende betydning for dansk økonomi. Det gælder navnlig lægemiddelindustrien, som udgør en stigende andel af både beskæftigelsen og værdiskabelsen i Danmark.

Det private erhvervsliv inden for sundheds- og velfærdsområdet er domineret af lægemiddelindustrien, men virksomheder, der producerer medicoudstyr og -apparater samt hjælpemidler, bidrager også væsentligt til værdiskabelsen. Dertil kommer en række mindre virksomheder inden for sundheds-it og automatisering samt service- og driftsløsninger, jf. boks 1. Sundheds- og velfærdsområdet dækker dermed både produktionsvirksomheder, herunder også virksomheder med forskning og udvikling, og servicevirksomheder.

1 OECD, Looking to 2060: Long-term global growth prospects, OECD Economic Policy Papers, No. 03, November 2012.

2 OECD, Health at a Glance, 2011.

Boks 1. Overblik over sundheds- og velfærdsområdet

- *Lægemidler.* Farmaceutiske eller bioteknologiske teknologier og varer, der bidrager til at forebygge, behandle eller lindre. Det omfatter fx insulin, vacciner, antibiotika, antidepressiva mv.
- *Medicoudstyr og -apparater.* Medicinske behandlingsteknikker, udstyr og apparater, der bidrager til at forebygge, diagnosticere, behandle, overvåge eller lindre sygdomme. Det omfatter fx insulinpen, katetre, stomiposer, anæstesiudstyr, scanningsapparater mv.
- *Hjælpemidler.* Varer eller tjenester, der bidrager til at pleje eller yde omsorg, genoptræne eller afhjælpe mobile eller sansemæssige handicap. Det omfatter fx høreapparater, kørestole, hejse- og løftesystemer til brug i ældre- og plejesektoren.
- *Sundheds-it og automatisering.* Tele-, digitaliserings- og automatiseringsteknik, der indgår i løsninger inden for sundhed, pleje og omsorg. Det omfatter fx it-systemer, som understøtter det kliniske og administrative arbejde, herunder elektroniske patientjournaler, omsorgsjournaler, telemedicin mv.
- *Service- og driftsløsninger.* Processer og fysiske faciliteter, der understøtter adgangen til sundhedsfremme, pleje, omsorg og velfærd, herunder modtagelse, servicering og udskrivelse af borgere. Det omfatter fx sundhedsrettede behandlingssteder, præhospitaltjeneste, privathospitaler mv.

En særskilt kortlægning af sundheds- og velfærdsvirksomhederne, som vækstteamet for sundheds- og velfærdsløsninger tog initiativ til, pegede på, at der i 2012 var omkring 800 private virksomheder inden for sundheds- og velfærdsområdet, der leverede løsninger til fremme af sundhed, pleje eller omsorg.³ Branchen er dog præget af betydelige størrelsesmæssige forskelle, idet der er mange små og mellemstore virksomheder og nogle få meget store virksomheder. Særligt inden for lægemiddelindustrien er der få, men meget store virksomheder. De ti største virksomheder inden for sundheds- og velfærdsområdet tegner sig således for 66 pct. af beskæftigelsen inden for erhvervsområdet og 81 pct. af værditilvæksten.

Sundheds- og velfærdsvirksomhederne står for 3,6 pct. af værdiskabelsen i dansk økonomi og beskæftiger omkring 35.000 fuldtidspersoner, svarende til 1,7 pct. af den samlede beskæftigelse. Sundheds- og velfærdsområdet er domineret af virksomhederne på lægemiddelområdet, der beskæftiger godt 21.000 fuldtidspersoner. Virksomheder, der producerer medicoudstyr og -apparater eller hjælpemidler, står tilsammen for en fjerdedel af beskæftigelsen og værdiskabelsen på det private sundheds- og velfærdsområde. Virksomheder inden for sundheds-it samt private service- og driftsløsninger har derimod væsentlig mindre beskæftigelsesmæssig og økonomisk vægt.

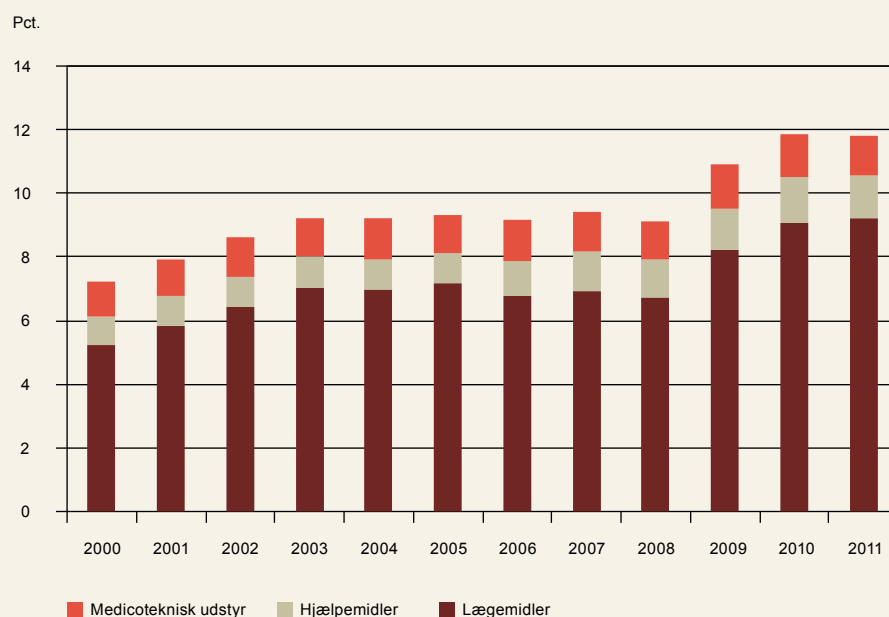
Danmark eksporterede lægemidler, medicoudstyr og -apparater samt hjælpemidler for ca. 71 mia. kr. i 2011, svarende til knap 12 pct. af den samlede danske vareeksport. Desuden tegner lægemidler, medicoudstyr og -apparater samt hjælpemidler sig for en stigende andel af dansk eksport, jf. figur 1. Den største varegruppe er lægemidler, som udgjorde 9,5 pct. Til sammenligning udgjorde eksporten af lægemidler 3,5 pct. af dansk vareeksport i 1990. Udviklingen i eksporten afspejler, at Danmark har klare styrkepositioner i forhold til andre vestlige lande. Eksporten udgør en betydelig del af lægemiddel-, medico- og hjælpemiddelvirksomhedernes omsætning. Virksomheder inden for sundheds-it samt service- og driftsløsninger er derimod mere orienterede mod hjemmemar-

³ Vækstteamet for sundheds- og velfærdsløsninger. Anbefalinger, januar 2013.

kedet. Udenlandske investeringer på området bekræfter ligeledes dette mønster, hvor hovedparten af investeringerne foretages i lægemiddelindustrien.

Ca. 19 pct. af eksporten af lægemidler, medicoudstyr og -apparater samt hjælpemidler går til USA, der er det største enkeltstående eksportmarked inden for disse områder. Til sammenligning aftager EU15-landene under ét godt 40 pct. med Tyskland, Sverige, Storbritannien og Frankrig som de største aftagere. BRIK-landene aftager ca. 8 pct. af den danske vareeksport af lægemidler, medicoudstyr og -apparater samt hjælpemidler. Også her er det især lægemidler, der trækker vareeksporten.

Figur 1. Eksport af lægemidler, medicoudstyr og -apparater samt hjælpemidler i pct. af samlet dansk vareeksport

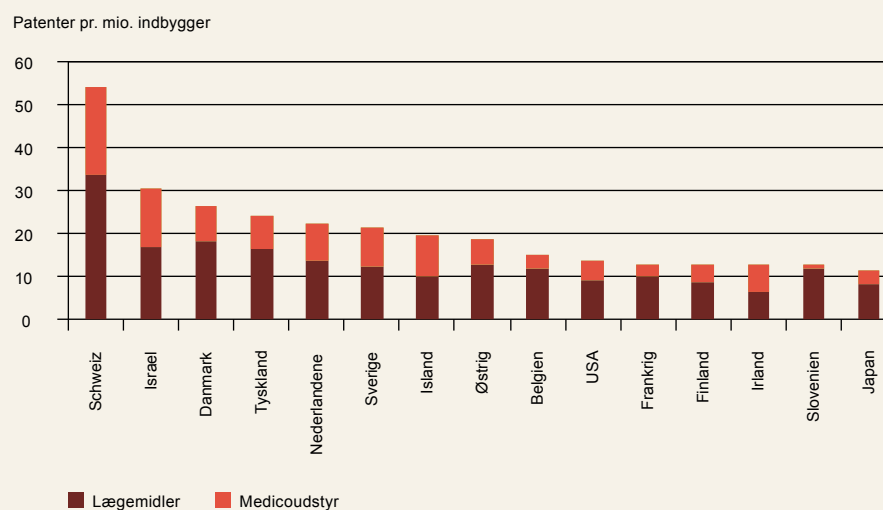

Kilde: Eurostat og egne beregninger.

Danmark ligger i top 3 målt på patentaktivitet pr. indbygger inden for lægemidler samt medicoudstyr og -apparater, jf. figur 2. En høj patentaktivitet kan have betydning for udnyttelsen af de fremadrettede vækstmuligheder. Det er dog vigtigt, at virksomhederne ikke alene har en høj patentaktivitet, men også får omsat patenterne til færdige produkter, der kan afsættes på hjemme- og/eller eksportmarkedet.

Figur 2. Patentsøgninger ved European Patent Office inden for lægemidler og medicoudstyr, 2009

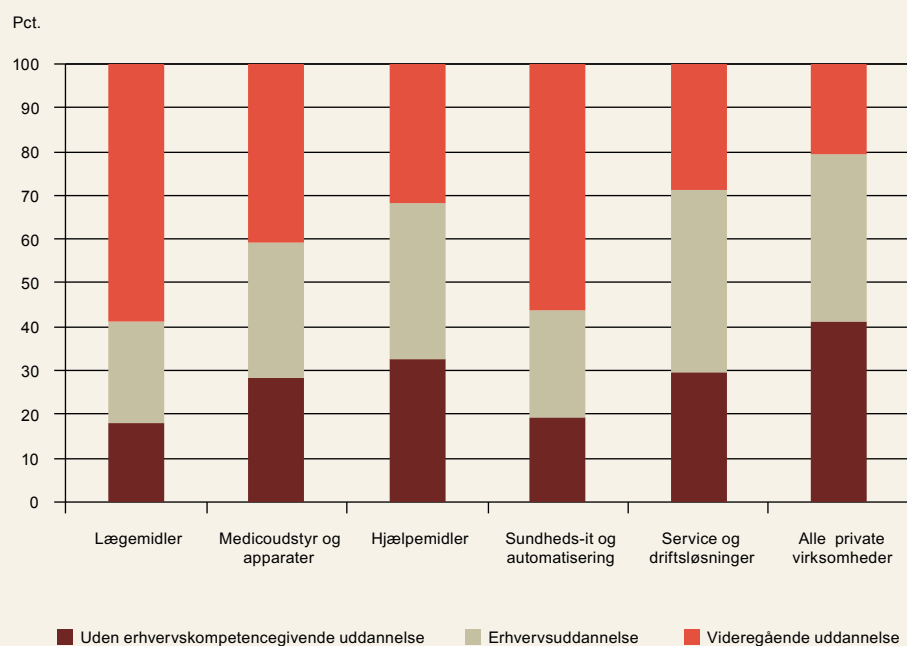

Kilde: Eurostat.

Virksomhederne inden for sundheds- og velfærdsområdet har en relativt høj produktivitet sammenlignet med andre private virksomheder. Det gælder for alle de fem erhvervsområder inden for sundheds- og velfærdsområdet. Lægemiddelindustrien er dog de mest produktive efterfulgt af virksomheder, der producerer medicoudstyr og -apparater, samt hjælpemiddelvirksomheder. Det kan blandt andet hænge sammen med, at disse virksomheder er forholdsvis kapitalintensive og internationalt konkurrenceudsatte.

De beskæftigedes uddannelses- og kompetenceniveau er væsentligt for virksomhedernes værdiskabelse og produktivitet. Uddannelsesniveaue er generelt relativt højt i sundheds- og velfærdsvirksomhederne sammenlignet med andre private virksomheder. Der er således forholdsvis mange af de beskæftigede i sundheds- og velfærdsvirksomhederne, der har en videregående uddannelse. Det gælder navnlig inden for lægemidler og sundheds-it, hvor op mod 60 pct. af de beskæftigede har en videregående uddannelse, jf. figur 3.

Figur 3. Uddannelsessammensætning i danske virksomheder inden for sundheds- og velfærdsløsninger

Anm.: Inkl. beskæftigede i kvasi-offentlige service- og driftsvirksomheder. Uden erhvervskompetencegivende uddannelse omfatter grundskole, almen- og erhvervs-gymnasial uddannelse samt uoplyst uddannelsesniveau.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af Erhvervs- og Vækstministeriets virksomhedsdatabase. De beskæftigedes uddannelsesniveau er opgjort på baggrund af den Registerbaserede Arbejdsstyrkestatistik.

BEDRE RAMMER FOR FORSKNING OG UDVIKLING

Forskningsresultater og adgang til arbejdskraft af høj international kvalitet har stor betydning for vækstmulighederne for særligt danske virksomheder på lægemiddel og det medicotekniske område samt mulighederne for at tiltrække udenlandske virksomheder til Danmark.

I den internationale konkurrence om at fastholde og tiltrække investeringer og udvikle samarbejdet med stærke forskningsmiljøer er også rammerne for klinisk forskning af stor betydning. De danske sundhedsdata udgør et væsentligt konkurrenceparameter for tiltrækningen og kvaliteten af forskning, udvikling og dokumentation af nye produkter.

Danmark har et stærkt udgangspunkt med en sundhedsforskning i international topklasse på landets universiteter, øvrige forskningsinstitutioner og i sundhedsvæsenet inden for såvel grundvidenskabelig som klinisk forskning. Danske forskere opnår, fx inden for klinisk medicin, 67 pct. flere citationer per artikel end verdensgennemsnittet, og Danmark ligger på en 3. plads blandt alle OECD-lande målt i antallet af artikler per indbygger i førende internationale tidsskrifter inden for sundhedsvidenskab.⁴

Sundhedsforskning er det største enkeltstående forskningsområde i Danmark. Særligt staten, men også regionerne, har over årene investeret i sundhedsforskning og den tilhørende infrastruktur. I 2010 blev 30 pct. af de offentlige investeringer i forskning og udvikling, svarende til 5,2 mia. kr., anvendt inden for sundhedsvidenskab, og dermed var Danmark det land i OECD, næst efter Singapore, der anvendte flest af sine offentlige forskningsmidler på sundhedsvidenskab.⁵ De private investeringer i virksomhederne til forskning og udvikling har også været betydelige, fx blev de private udgifter til forskning og udvikling i 2009 opgjort til 8,2 mia. kr. alene på lægemiddelområdet.

Prioriteringen af sundhedsforskningen er gået hånd i hånd med betydelige investeringer på uddannelsesområdet. Opdaterede og relevante kompetencer til at løse opgaverne på sundheds- og velfærdsområdet er væsentlige for blandt andet en hurtigere ibrugtagning af nye løsninger. Optaget på de videregående uddannelser er ca. 20.000 højere end for blot fem år siden, og antallet af sundhedsfaglige og sundhedsvidenskabelige studerende har i samme periode været støt stigende. Optaget af ph.d.-uddannede er steget markant de seneste år, og antallet af ph.d.-studerende inden for sundhedsvidenskabelig forskning er steget med 25 pct. de sidste ti år. Regeringen har videreført den ambitiøse satsning på ph.d.-området på finansloven for 2013.

For at opretholde og udvikle dette stærke fundament er der behov for en fortsat prioritering af sundhedsforskningen, herunder klinisk forskning og ph.d.-uddannelse. Stigende krav til dokumentation og afprøvning af nye produkter, før de markedsføres, betyder, at adgangen til effektive forskningsmiljøer med høj kvalitet er en afgørende konkurrenceparameter for virksomhederne. Der skal derfor være gode rammer for samarbejde mellem forskningsmiljøer, uddannelsesinstitutioner og erhvervsliv.

4 Forskningsbarometer 2012. Dansk forskning i internationalt perspektiv, Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser, 2012.

5 Forskningsbarometer 2012. Dansk forskning i internationalt perspektiv, Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser, 2012.

1. STÆRK SUNDHEDSFORSKNING OG FORSKNING I VELFÆRDSTEKNOLOGI

Adgang til forskning på et højt internationalt niveau bidrager til virksomhedernes innovations- og konkurrenceevne på sundheds- og velfærdsområdet. Det har særligt betydning for de forskningstunge erhvervsområder som lægemiddelindustrien og virksomheder, der producerer medicoudstyr og -apparater, men også virksomheder, der producerer fx hjælpemidler og sundheds-it, kan udvikles gennem forskning. Endvidere kan stærke forskningsmiljøer bidrage til at skabe en pipeline af nye vækstvirksomheder i Danmark, tiltrække de bedste talenter i form af forskere og studerende samt tiltrække samarbejdsprojekter og dermed investeringer i arbejdspladser fra store internationale selskaber inden for specifikke fagområder.

Dansk sundhedsforskning er på et højt internationalt niveau, og vi har en stærk forskningsinfrastruktur. Samtidig understøtter de danske innovationscentre i udlandet videnhjemtagning til og innovation i virksomheder og forskningsmiljøer i Danmark gennem fokuseret netværksopbygning til udenlandske forsknings- og udviklingsmiljøer. Den globale konkurrence på sundheds- og velfærdsområdet øges imidlertid væsentligt i disse år. Mange andre lande har ligesom Danmark fokus på at udvikle og producere nye sundheds- og velfærds løsninger, der kan imødekomme den hjemlige efterspørgsel og samtidig udnytte vækstpotentialet på området. De investerer som følge heraf betydelige midler i forskning, udvikling, innovation og uddannelse. Der er derfor behov for en fortsat høj prioritering af sundhedsforskningen, herunder den kliniske forskning, og forskning i velfærdsteknologi i Danmark.

Endvidere er virksomhedernes forsknings- og udviklingsstrategi under forandring. Det skyldes, at den globale konkurrence stiger, og at det bliver nemmere at flytte videnstunge arbejdspladser inden for forskning, udvikling og produktion rundt til de dele af verden, hvor rekrutteringsgrundlaget er bedst. Traditionelt har hovedparten af forsknings- og udviklingsaktiviteterne foregået internt i virksomhederne, men der er tegn på, at virksomhederne i stigende grad benytter sig af samarbejde med de bedste universiteter og forskningsmiljøer globalt. Herudover benytter de mere etablerede virksomheder sig hyppigt af opkøb af mindre virksomheder, som er specialiseret inden for delområder af relevans for deres fagområde. Det stiller i endnu højere grad krav om, at de danske forskningsmiljøer og forskningsinfrastrukturen inden for sundheds- og velfærdsområdet skal være blandt de bedste i verden, for at fastholde og tiltrække investeringer og talent.

For at kunne fastholde og styrke dansk forskning og videnbaseret produktion i en global sammenhæng er det afgørende, at der til stadighed foretages investeringer, som sikrer adgang til den mest avancerede nationale og internationale forskningsinfrastruktur. Eksempelvis vil der i de kommende år blive etableret en af verdens største og mest avancerede forskningsfaciliteter, European Spallation Source (ESS), i Øresundsregionen under dansk-svensk værtskab. ESS vil skabe helt nye muligheder for dansk og europæisk forskning, ikke mindst inden for life science og på det bioteknologiske område.

Regeringen vil:

- Fortsat prioritere offentlige investeringer i sundhedsforskning og forskning i velfærdsteknologi højt og har som led i fordelingen af forskningsreserven i 2013 afsat 50 mio. kr. til strategisk forskning i sundhed med afsæt i FORSK2020's vision om et samfund med sundhed og livskvalitet.
- Opfordre universiteter, forskningsmiljøer samt medicinal- og medicoindustrien til at drøfte behovene for at etablere offentlig-privat samarbejde om udvikling af særlige forskningsmæssige indsatsområder, der kan tiltrække udenlandsk talent og investeringer på sundheds- og velfærdsområdet.
- Styrke indsatsen for videnhjemtagning inden for sundhedsinnovation med fokus på lifescience og it i sundhedsvæsnet via innovationscentre.

2. STYRKEDE RAMMER FOR OFFENTLIG-PRIVAT SAMARBEJDE OM KLINISK FORSKNING

Gode rammer for klinisk forskning på hospitalerne, hvor nye produkter, medicin og behandlingsformer udvikles og afprøves, er en af forudsætningerne for bedre behandling af patienterne. Det har også stor betydning for udviklingen af en stærk dansk industri samt tiltrækningen af udenlandske investeringer og forskningsprojekter.

Den kliniske forskning har gennem mange år stået stærkt i Danmark og er kendetegnet ved effektiv og transparent klinisk forskning af høj kvalitet. Det bidrager til, at virksomhederne hurtigere og mere omkostningseffektivt kan bringe produkter fra udvikling til markedet.

Regeringen ønsker at styrke den kliniske forskning og rammerne for samarbejdet mellem sundhedsvæsen, forskningsmiljøer og virksomheder. Det gælder blandt andet det igangværende arbejde i arbejdsgruppen for læger og andre sundhedspersoners tilknytning til industrien, der har til formål at præcisere reglerne for samarbejdet og skabe større åbenhed på området. Det gælder også i forhandlingerne på EU-niveau af forslagene til forordning om kliniske forsøg med lægemidler, der blandt andet sigter på at skabe større åbenhed om forsøg via en ny EU-portal, som skal indeholde data om igangværende forsøg på EU-plan. Hertil kommer forslaget til forordning vedrørende medicinsk udstyr og medicinsk udstyr til in vitro diagnostik, som kan have væsentlig betydning for danske erhvervsinteresser, fx i forhold til de minimumskrav, der fastlægges for markedsadgang, og samspillet til kravene på det globale marked. Kombinationen af stærke danske erhvervsinteresser og aktuelle EU-forhandlinger om reguleringen af området taler for at etablere partnerskaber på området for medicinsk udstyr. I regi af Nationalt Samarbejdsforum for Sundhedsforskning arbejdes der endvidere med, hvordan sundhedsforskningen i Danmark kan styrkes, og i regi af regionerne arbejdes der på at realisere "én indgang" for industrien til samarbejde om klinisk forskning. Desuden er Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse med finansiering fra Trygfonden ved at bygge en elektronisk platform for rekruttering til kliniske forsøg på www.sundhed.dk.

Der er imidlertid en stærk international konkurrence inden for sundhedsforskning generelt og klinisk forskning specifikt. Der har i de seneste år været en tendens til, at kliniske forsøg sponsoreret af virksomheder i stigende grad bliver udført i Østeuropa og i vækstøkonomier som Kina og Sydkorea. Det skyldes, at patientgrupperne i disse lande er større, og at det i stigende grad er blevet muligt at gennemføre kliniske forsøg hurtigt og billigt og i en udmærket kvalitet.

Derfor vil regeringen målrettet styrke rammerne for især den kliniske forskning med det mål at øge den kliniske forskning, og så Danmark også fremadrettet er kendt som et land, hvor man enkelt og effektivt udfører klinisk forskning af høj kvalitet.

Regeringen vil:

- Udarbejde en handlingsplan for samarbejde mellem private og offentlige aktører om klinisk forskning. Handlingsplanen skal udarbejdes af Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse i samarbejde med private aktører, Nationalt Samarbejdsforum for Sundhedsforskning, regionerne samt Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser.
- Drøfte rammerne for klinisk forskning i sundhedsvæsnet med Danske Regioner.

3. STYRKET DANSK DELTAGELSE I DET EUROPÆISKE FORSKNINGS- OG INNOVATIONSSAMARBEJDE

EU råder over en række væsentlige programmer inden for forskning, innovation og erhvervsudvikling på blandt andet sundheds- og velfærdsområdet. Med Horizon 2020 lægges op til en tættere kobling mellem forskning og innovation samt et væsentligt styrket budget. Samtidigt er der fokus på at skabe en bedre sammenhæng med EU's strukturfonde. Tiltrækning af midler fra EU til forskning, udvikling og innovation kan i væsentlig grad være med til at udvikle og styrke danske viden- og forskningsmiljøer.

Danske videninstitutioner og virksomheder skal derfor være endnu bedre til at anvende og hente finansiering fra de kommende EU-rammeprogrammer i perioden 2014 til 2020.

Med Horizon 2020 som flagskib lægges der i EU endvidere op til både stadigt større offentlig-private partnerskaber og flere fælles programmer, hvor det forudsættes, at medlemslandene bidrager med finansiering. Regeringen vil derfor i foråret 2013 som led i innovationsstrategien etablere et styrket samarbejde, "EU-DK Support", der skal understøtte den danske deltagelse i EU-programmer inden for forskning, innovation og erhvervsudvikling. Samarbejdet skal sikre, at danske forskere og virksomheder får velkvalificeret, effektiv og rettidig hjælp og rådgivning i deres EU-arbejde, samt at danske forskere og virksomheder får overblik over mulige EU-støttemuligheder. Ligeledes udarbejdes der en strategi, som skal styrke dansk deltagelse i de europæiske programmer og partnerskaber, hvor vi har særlige eller potentielle styrkepositioner, herunder på sundheds- og velfærdsområdet.

Som et af de store initiativer i Horizon 2020 forventes det, at EIT (European Institute of Innovation and Technology) vil udbyde et såkaldt "viden- og innovationsfællesskab (KIC) for sund levevis og aktiv aldring", der har til formål at bringe forskere, videninstitutioner og virksomheder sammen i et partnerskab om at løse samfundsmæssige udfordringer på sundheds- og velfærdsområdet.

Regeringen vil:

- Som led i innovationsstrategien styrke samarbejdet om at understøtte den danske deltagelse i EU-programmerne og sikre større samarbejde, koordination og synergi mellem de indsatser, som i dag yder support til virksomheders, videninstitutioners og andre myndigheders deltagelse i EU's rammeprogrammer.
- Udarbejde en strategi for dansk deltagelse i partnerskaber og samfinansierede instrumenter i Horizon 2020 med henblik på at sikre overensstemmelse med danske styrkepositioner, herunder på sundheds- og velfærdsområdet.
- Støtte op om dansk deltagelse i EU's viden- og innovationsfællesskab for sund levevis og aktiv aldring via løbende forhandlinger i råds og Kommissions regi.

4. STYRKET SAMARBEJDE MELLEM UNIVERSITETER OG VIRKSOMHEDER OM PH.D.-UDDANNELSE

Uddannelsen af et øget antal ph.d'er på det sundhedsvidenskabelige område skal bidrage til at styrke forskningen og gennem samarbejde med og ansættelse hos virksomheder at højne videnniveauet i den private sektor. En undersøgelse viser, at virksomheder med mindst én ph.d.-ansat i gennemsnit har en højere arbejdsproduktivitet.⁶

Siden 2004 er der gennemført en ambitiøs målsætning om at øge ph.d.-optaget til 2.400 i 2010-2012 med hovedvægt på det teknisk-, natur- og sundhedsvidenskabelige område, og det blev i 2012 besluttet at opretholde optagelsesniveauet på 2.400 i årene fremover. Erhvervslivet inddrages i dag i ph.d.-uddannelsen, blandt andet via ErhvervsPhD-ordningen, hvor der årligt optages over 100 studerende. Desuden inddrages erhvervslivet gennem fagligt samarbejde og medfinansiering af ph.d.-forløb, som aftales individuelt mellem virksomheder og universiteter og/eller regioner. Hertil kommer, at Højteknologifonden allerede i dag støtter højteknologiske erhvervsph.d.-projekter, der er et samarbejde mellem virksomheder og offentlige forskningsinstitutioner om løsningen af konkrete forsknings- og udviklingsopgaver.

Det er et led i regeringens innovationsstrategi at styrke innovations- og erhvervsrettede kompetencer for studerende, forskere og undervisere og derved sikre et bedre grundlag for vidensamarbejde og videnudveksling mellem videninstitutioner og virksomheder. Strategien retter sig både mod bachelor, kandidat og ph.d.-niveau samt de videre akademiske stillingskategorier som fx post docs og adjunkter.

Regeringen vil arbejde for, at antallet af samarbejder om ph.d.-uddannelser mellem universiteter og virksomheder øges. Ph.d.-studerende skal opnå kendskab til krav og muligheder i erhvervslivet, tilegne sig de kompetencer, der efterspørges, samt understøtte videnudveksling og etablering af netværk mellem universiteter og virksomheder. Der lægges endvidere vægt på de fleksible ph.d.-ordninger (4+4 og 3+5-ordningerne), hvor kandidatstuderende sideløbende med kandidatforløbet optages på en ph.d.-uddannelse. Som del af innovationsstrategien lægges der op til bedre rammer for udvikling af en talentkultur på uddannelserne, herunder ph.d.-uddannelsen. Fx gennem mulighed for honours-forløb og forløb med øget optjening af ECTS. Initiativet skal bygge på en bred talentforståelse, herunder fx kreative og innovative talenter.

⁶ Ansættelse af ph.d.'er og produktivitet, gennemført for Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser i 2012.

Regeringen vil:

- Som led i videreførelsen af ph.d.-satsningen og udmøntningen af innovationsstrategien sætte fokus på, at universiteterne indgår i samarbejder med erhvervslivet om ph.d.-uddannelse, blandt andet gennem afholdelse af møder med universiteterne samt ved afholdelse af en konference om emnet.
- Fremme brugen af de fleksible ph.d.-ordninger i relation til udviklingen af forskertalenter ved at understøtte videndeling på området og fortsat sikre, at ordningerne er attraktive.
- Styrke kommunikationen om ErhvervsPhD-ordningen for at øge søgningen til ordningen.

5. NATIONAL STRATEGI FOR ADGANG TIL DANSKE SUNDHEDSDATA OG ETABLERING AF ÉN EFFEKTIV INDGANG TIL NATIONALE SUNDHEDSDATA

De danske sundhedsdata, der i bred forstand genereres som led i behandling af patienter og administration af sundhedsvæsenet, har sammen med biobankmateriale et meget stort potentiale i forskningsøjemed og i forbindelse med forretningsudvikling på sundheds- og velfærdsområdet. Det skyldes, at det er muligt at forske i og lave analyser af høj kvalitet på hele befolkningen eller udvalgte patientgrupper, uden at der forudgående skal bruges uforholdsmæssig lang tid og mange penge på at indsamle data.

Det er et væsentligt konkurrenceparameter for dansk sundhedsforskning og for industrien, at der enkelt og effektivt kan laves studier af meget høj kvalitet. Det gælder både i udviklingen af nye produkter, fx lægemidler, og i analyser af kvalitet, effekt og sikkerhed, efter at produkterne er taget i brug. Det tager fx typisk 10-12 år at udvikle et lægemiddel, og omkostningerne herved ligger ifølge lægemiddelindustrien på gennemsnitligt 8-10 mia. kr., hvoraf 60-70 pct. af omkostningerne går til de kliniske studier. Der er således et stort potentiale ved at skabe bedre rammer for forskningsprocessen, så omkostningerne nedbringes, kvaliteten forbedres, og tidsforbruget mindskes. Hertil kommer, at den globale efterspørgsel efter forskning inden for områder, som fx individualiseret medicin og patientsikkerhed, vil øge den globale efterspørgsel efter sundhedsdata og biobanksdata i det omfang og af den kvalitet, som Danmark kan levere.

Det omfattende danske datamateriale er internationalt set i særklasse, og Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse har i foråret 2012 samlet de nationale sundhedsregistre og databaser på ét sted. I regi af Statens Serum Institut arbejdes der således løbende på at styrke det nationale grundlag for forskning og brug af sundhedsdata i sundhedsvæsenet, blandt andet ved at styrke indholdet og kvalitetssikringen af data.

Andre lande er dog også ved at opbygge lignende infrastrukturer. Hvis Danmark skal fastholde og styrke sin position og dermed fortsat kunne fastholde og tiltrække forskning og investeringer på dette område, så skal den nuværende indsats for at forbedre adgangen til brugen af de danske sundhedsdata for alle relevante aktører under hensyntagen til datasikkerhed målrettes og accelereres.

Derfor ønsker regeringen at skabe én enkel, transparent og effektiv adgang til de danske sundhedsdata for relevante nationale og internationale aktører til brug for blandt andet forskning og udvikling. Det gøres blandt andet ved at sikre adgang til juridisk, teknisk og forskningsmæssig ekspertise.

Regeringen vil:

- Udarbejde en national strategi for adgang til kliniske og administrative data i sundhedsvæsenet, herunder etablere én effektiv indgang til nationale sundhedsdata. Strategien udarbejdes i 2013 i regi af Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse i samarbejde med relevante offentlige og private aktører, herunder Erhvervs- og Vækstministeriet, Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser, regionerne og industrien.

6. SAMFUNDSPARTNERSKABER PÅ SUNDHEDS- OG VELFÆRDSOMRÅDET

Regeringen ønsker med innovationsstrategien at etablere op til tre nye samfundspartnerskaber om innovation om året. Samfundspartnerskaberne skal etableres på områder, hvor Danmark har et innovationspotentiale, og hvor der globalt er efterspørgsel efter nye løsninger på konkrete samfundsudfordringer. Områderne identificeres med udgangspunkt i INNO+, som er en bredt inkluderende proces med deltagelse af erhvervsliv, videninstitutioner, organisationer, råd, fonde, ministerier mv.

I kraft af Danmarks forsknings- og erhvervsmæssige styrkeposition er sundheds- og velfærdsområdet et af de områder, hvor der er potentiale for at etablere et samfundspartnerskab til at løse nogle af de udfordringer, som Danmark og resten af verden står over for i form af blandt andet en voksende ældrebefolkning, flere livsstilssygdomme og flere patienter med kroniske sygdomme.

I lyset af det hastigt voksende globale marked for sunde og næringsrige fødevarer kan der i tilknytning hertil være betydelige potentielle gevinster for såvel erhvervslivet som det offentlige at hente, hvis vi i Danmark formår at koble vores internationalt anerkendte forskningskompetencer inden for blandt andet sundhed, kost, ernæring og bioteknologi med vores erhvervsmæssige styrkeposition inden for sundhed, fødevarer og fødevarer ingredienser. Sunde og næringsrige fødevarer kan være med til at forebygge livsstilssygdomme, såsom fedme, diabetes og hjertekar-sygdomme, eller de kan være målrettet befolkningsgrupper med særlige behov, fx småt spisende ældre, kronikere eller patienter, der kan sikres hurtig raskmelding efter sygdom og hospitalsindlæggelse.

Regeringen vil:

- Med udgangspunkt i INNO+ vurdere, hvorvidt der skal prioriteres samfundspartnerskaber om løsningen af samfundsudfordringer inden for sundheds- og velfærdsområdet, herunder koblingen mellem næringsrigtige fødevarer og sundhed.

STYRKET INDSATS FOR VÆKSTVIRKSOMHEDER OG KOMMERCIALISERING AF FORSKNING

Hvis vi skal bevare og videreudvikle vores stærke position inden for sundheds- og velfærdsområdet, er der behov for flere nye succesfulde vækstvirksomheder. Iværksættere og nye virksomheder skaber vækst, fornyelse og arbejdspladser. Samtidig udgør nye specialiserede og forskningsbaserede bio- og medicotekniske virksomheder en vigtig funktion i pipelinen til den mere etablerede sundheds- og velfærdsindustri, fx i form af lovende forskningsprojekter og teknologier, der kan tilkøbes, som underleverandører af know-how og serviceydelser eller som en "underskov" af talent, som de mere etablerede virksomheder kan rekruttere fremtidige medarbejdere fra.

Nye virksomheder på sundheds- og velfærdsområdet kan blandt andet opstå som spin-offs fra eksisterende virksomheder eller via kommercialisering af offentlig forskning eller konkrete erfaringer. Imidlertid er der relativt få nye virksomheder på sundheds- og velfærdsområdet, der kommer ind i solide vækstforløb. Hertil kommer, at Danmark i europæisk sammenligning blot har en midterplacering, når man måler på antallet af patentansøgninger, licensaftaler og spinout-virksomheder fra den offentlige forskning set i forhold til de offentlige forskningsudgifter.⁷

Regeringen ønsker derfor at styrke rammerne for at opstarte og skabe nye vækstvirksomheder på sundheds- og velfærdsområdet. Det forudsætter blandt andet bedre adgang til kapital, gode skatteincitamentsstrukturer, et tidligt fokus på kommercialisering af forskningsresultater samt ikke mindst adgang til de nødvendige kompetencer til at udvikle virksomhederne.

Kapitalbehovet blandt virksomhederne på sundheds- og velfærdsområdet er forskelligt, alt efter hvilket fagområde virksomhederne beskæftiger sig med, og hvilken udviklingsfase de befinder sig i. Virksomhederne inden for lægemiddel- og medicoområdet er fx kendetegnet ved at have en forholdsvis lang og kapitalkrævende udviklingshorisont. Imidlertid er finansieringssituationen for især små og mellemstore virksomheder fortsat stram, og regeringen har med Udviklingspakken og Kreditpakken iværksat en række tiltag, der styrker særligt de små og mellemstore virksomheders adgang til offentlige kapitalinstrumenter. Med Vækstplan DK styrker regeringen desuden markedet for udstedelse af erhvervsobligationer i Danmark, ligesom selskabsskatten nedsættes fra de nuværende 25 pct. til 22 pct. for at gøre det mere attraktivt at investere og drive virksomhed i Danmark. Herudover etableres en ny ordning for vækstlån til iværksættere, som har et relativt stort finansieringsbehov (over 2 mio. kr.), og som ikke kan stille tilstrækkelig sikkerhed. Der vil blive ydet lån for ca. 350 mio. kr. årligt fra 2015-2017. Regeringen vil fremadrettet sikre bedre vilkår for de kapitalsøgende sundheds- og velfærdsvirksomheder via brug af skattekreditter samt nye skatteregler for erhvervsdrivende fonde.

En lang række offentlige og private aktører bidrager allerede til at styrke de små og mellemstore virksomheders kompetencer, både hvad angår opstart, innovation, markedsmodning, udrulning på markedet, det videre vækstforløb samt eksport og internationalisering. Regeringen lægger vægt på, at der er et effektivt og kompetent offentligt vejledningssystem, som målrettet bistår virksomhederne i deres vækstforløb. Fremadrettet vil regeringen styrke vilkårene for kommercialisering af forskningsresultater ved blandt andet at styrke kompetencerne blandt aktørerne i innovationsmiljøerne samt i de regionale teknologioverførselsenheder. Ligeledes skal ledelserne på universiteterne og i sygehusvæsnet øge deres fokus på kommercialisering.

⁷ Forskningsbarometer 2012. Dansk forskning i internationalt perspektiv, Ministeriet for Forskning, Innovation og Videregående Uddannelser, 2012.

7. SKATTEKREDITTER FOR FORSKNINGS- OG UDVIKLINGS- AKTIVITETER

I de tidligere udviklingsfaser oplever en del sundheds- og velfærdsvirksomheder udfordringer med likviditet og med, at adgangen til kapital er begrænset. Det kan betyde, at virksomheder med gode forretningskoncepter bliver nødt til at lukke, inden de når til det punkt, hvor de bevæger sig ud på markedet og begynder at tjene penge.

Det gælder særligt mange af de nyetablerede virksomheder inden for sundheds- og velfærdsområdet, som er videntunge og investerer forholdsvis meget i forskning og udvikling (FoU) i de tidlige faser. Disse virksomheder kan have underskud de første mange år, men i modsætning til koncernbundne selskaber har de ikke mulighed for at fradrage FoU-udgifterne i overskud oparbejdet andre steder i koncernen.

Sådanne virksomheder kan i dag få en såkaldt skatte kredit for udgifter, som kan henføres til forsknings- og udviklingsaktiviteter.

Som skattereglerne er i dag, er grænsen for skatte kreditten imidlertid et underskud på 5 mio. kr. Med en selskabsskattesats på 25 pct. svarer det til, at en virksomhed maksimalt kan få udbetalt 1,25 mio. kr. årligt.

En nyetableret virksomhed inden for fx biotek har typisk højere udgifter til FoU end 5 mio. kr. For at øge incitamentet til mere forskning og innovation samt styrke likviditeten hos virksomhederne vil regeringen derfor hæve grænsen for skatte kreditterne fra 5 mio. til 25 mio. kr. Det medfører en forbedring af vilkårene for forskning og udvikling i de private virksomheder svarende til ca. 300 mio. kr. i 2015.

Regeringen vil:

- Hæve grænsen for skatte kreditterne fra 5 til 25 mio. kr., så den enkelte virksomhed kan få en kontant kapitalindsprøjtning på op til 5,5 mio. kr. årligt.

8. FORTSAT GODE VILKÅR FOR ERHVERVSDRIVENDE FONDE, HERUNDER MULIGHED FOR SKATTEMÆSSIG SUCCESSION

De erhvervsdrivende fonde spiller en vigtig rolle for dansk erhvervsliv, fordi de ofte er moderselskab for, og dermed helt eller delvist ejer af, nogle af landets største selskaber med hovedsæde og deraf følgende aktiviteter i Danmark. Dette gælder også på sundheds- og velfærdsområdet, hvor en lang række af de største og mest betydningsfulde virksomheder udgøres af erhvervsdrivende fonde. Samtidig tegner de erhvervsdrivende fonde sig for en væsentlig del af de omkostninger, som den private sektor afholder på forskning.

Den gældende regulering for de erhvervsdrivende fonde er i vidt omfang fra 1985. Udviklingen siden da har generelt betydet et øget fokus på ansvarlighed, åbenhed og god virksomheds- og ledelseskultur, hvilket bør inkorporeres i fondslovgivningen. Hertil kommer, at lovgivningen om erhvervsdrivende fonde på en række punkter bygger på selskabslovgivningen, der i 2009 gennemgik en grundlæggende reform. Der er derfor behov for at tilpasse fondslovgivningen ændringerne i selskabslovgivningen. Dette vil ske med udgangspunkt i Erhvervsfondsudvalgets betænkning fra december 2012.

Det bredt sammensatte erhvervsfundsudvalg pegede i sin rapport i december 2012 blandt andet på et behov for at ændre skattereglerne ved etablering af fonde, hvis fondene fortsat skal bidrage til erhvervsudvikling og vækst i Danmark. Regeringen ønsker derfor at forbedre forholdene for erhvervsdrivende fonde, så overtagelse af virksomheder kan ske med skattemæssig succession. Det betyder, at der med virkning fra 2016 ikke skal betales aktieindkomstskat af avancen hos den hidtidige ejer, når denne donerer virksomheden til fonden.

Regeringen vil:

- Fremsætte forslag til en ny og moderniseret lov om erhvervsdrivende fonde, som vil bidrage til klarhed og åbenhed, god fondsledelse samt et styrket tilsyn.
- Forbedre forholdene for erhvervsdrivende fonde ved overtagelse af virksomheder (skattemæssig succession).

9. FÆRRE OG STYRKEDE INNOVATIONSMILJØER SAMT FREMME AF VÆKSTIVÆRKSÆTTERE INDEN FOR SUNDHEDS- OG VELFÆRDSTEKNOLOGI

Innovationsmiljøerne har til formål at fremme etablering af nye videnbaserede virksomheder, herunder også inden for sundheds- og velfærdsområdet. Det sker ved på statens og egne vegne at investere risikovillig kapital i den første, meget risikofyldte fase af virksomhedernes liv og ved at rådgive og assistere innovative iværksættere. Der er aktuelt seks godkendte innovationsmiljøer, som er udvalgt efter et EU-udbud.

Med den politiske aftale om forskningsreserven fra november 2012 har regeringen tilført innovationsmiljøerne midler på finansloven til at fastholde et højt investeringsniveau i 2013. I foråret 2013 blev der desuden igangsat et nyt udbud af innovationsmiljøerne. Udbuddet skal understøtte, at den kritiske masse i innovationsmiljøerne øges. Kompetencerne skal samles i færre innovationsmiljøer med større volumen og tættere relationer til private venturefonde og Vækstfonden. Miljøerne skal fastholde og udbygge evnen til at fange og servicere iværksættere også uden for de store universitetsbyer.

En evaluering af innovationsmiljøerne fra 2012 viser, at mange virksomheder ikke ville være startet uden hjælp fra innovationsmiljøerne. Imidlertid har det under finanskrisen været en udfordring for innovationsmiljøerne at skaffe private investeringspartnere, og der har været markante forskelle i de opnåede resultater indbyrdes mellem de nuværende innovationsmiljøer. De største innovationsmiljøer har været bedst til at tiltrække private investorer og hjælpe deres porteføljevirkomheder frem til et stadie, hvor de vokser og tjener penge.

Særligt for så vidt angår innovation inden for sundheds- og velfærdsteknologi medfinansierer regeringen Region Syddanmarks oprettelse af et nyt elitetræningscenter for velfærdsteknologi i Odense med 7,5 mio. kr. Centret skal løfte den sundheds- og velfærdsteknologiske satsning og i øvrigt danne grobund for flere levedygtige vækstvirksomheder og øget velfærdsteknologisk iværksætteri og innovation i regionen.

Regeringen vil:

- Skabe færre, men stærke, innovationsmiljøer med tættere relationer til private venturefonde og Vækstfonden.
- Medfinansiere oprettelsen af et nyt elitetræningscenter for velfærdsteknologi i Odense med 7,5 mio. kr.

10. STYRKET REGIONALT SAMARBEJDE OM TEKNOLOGI-OVERFØRSELSENHEDER

På sundheds- og velfærdsområdet har et tidligt fokus på kommercialisering af forskningsresultater stor betydning for, at perspektivrig forskning finder vej til markedet og slutbrugere, eksempelvis i form af nye læge- eller hjælpemidler. Kommercialisering af forskningsresultater er ofte en lang og kompleks proces, der kræver, at de enheder, der skal håndtere patentering af viden, har kapacitet og kompetencer både inden for forskning og kommercialisering, samt at de formår at inddrage relevant og specialiseret ekspertise. Det indebærer et tæt samspil mellem videninstitutioner, sygehussektoren og erhvervslivet på regionalt plan.

De større offentlige forskningsinstitutioner har siden 2000 etableret særlige enheder for teknologioverførsel, som skal hjælpe forskerne med at "spotte" og patentere de lovende opfindelser, bistå med den videre markedsmodning og indgå aftaler om salg af patenter og licenser med erhvervslivet på institutionernes vegne.

I kølvandet på fusionerne af en lang række universiteter og sektorforskningsinstitutioner i 2007 er arbejdet med teknologioverførsel blevet samlet på færre, men større enheder. Mere end 90 pct. af teknologioverførselsaktiviteten er koncentreret på 6-7 institutioner. Der er i stigende grad et stærkt regionalt samarbejde omkring teknologioverførselsenhederne på universiteterne og sygehusene. Dette er eksempelvis tilfældet i Århus og Odense, hvor både regionens og universiteternes medarbejdere henvender sig omkring opfindelser ved det samme teknologioverførselskontor.

Endvidere arbejder stadig flere teknologioverførselsenheder med såkaldte "scouting"-funktioner, der på et tidligt tidspunkt skal spotte de lovende opfindelser ude i forskningsmiljøerne med henblik på sikret patentering og den fremadrettede kommercialisering. Flere universiteter har allerede sådanne funktioner, fx Syddansk Universitets "Business Scouting Officers" eller DTU's "forretningsudviklere", der kombinerer forskningskendskab med viden om kommercialisering.

Regeringen har i innovationsstrategien sat et mål om en fordobling af kommercialiseringen af forskningsresultater. For at nå det er der behov for at styrke det regionale samarbejde mellem videninstitutionerne og sundhedsvæsenet, så kompetencerne i teknologioverførselsenhederne styrkes og videreudvikles.

Det er samtidigt væsentligt at bibeholde en vis fleksibilitet for institutionernes organisation af teknologioverførselsområdet, da behovene kan variere forskellige steder i landet. Det er i den forbindelse ofte en fordel, at enhederne er lokaliseret fysisk tæt på forskningsmiljøerne.

Regeringen vil gå i dialog med universitetssektoren og regionerne med henblik på at drøfte alternative modeller for opbygningen af teknologioverførselsenhederne, heriblandt muligheden for at lægge teknologioverførselsaktiviteterne ud i selskaber eller andre samarbejdsmodeller, der kan give mere fleksible betingelser for håndteringen af kommer-

cialiseringsprojekter, fx i forhold til private virksomheder. Dialogprocessen skal ligeledes fremme erfaringsudvekslingen blandt institutionerne, så god praksis på området i højere grad udbredes. I den sammenhæng kan der blandt andet hentes inspiration fra gode erfaringer i regionerne, fx fra projektet "Copenhagen Spin-outs", der er en fælles satsning imellem det akademiske forskningsmiljø og industrien med fokus på innovation og kommercialisering af bioteknologisk forskning i hovedstadsområdet.

Regeringen vil:

- Som led i innovationsstrategien tilstræbe mindst en fordobling i kommercialiseringen af forskningsresultater frem til år 2020 målt på antallet af licens-, salgs- og optionsaftaler fra offentlige forskningsinstitutioner.
- Foretage en analyse af organiseringen af teknologioverførselsområdet i samarbejde med universiteter, regioner og erhvervsliv, som skal understøtte bedre rammer for kommercialiseringsindsatsen.
- Drøfte med universiteterne og regionerne, hvordan indsatsen for øget regionalt samarbejde om teknologioverførselsenhederne og kompetencerne inden for kommercialisering styrkes i og på tværs af regionerne.

11. LEDELSESMÆSSIGT FOKUS PÅ KOMMERCIALISERING AF FORSKNING PÅ SYGEHUSENE OG UNIVERSITETERNE

De seneste år har den offentlige sektor investeret betydelige midler i forskning, udvikling og innovation. Det offentlige investerer i dag op mod 20 mia. kr. årligt svarende til 1 pct. af bruttonationalproduktet (BNP) i forskning, udvikling og innovation, hvilket er en stigning på ca. 7 mia. kr. siden 2003. Det har været medvirkende til at give Danmark en stærk forskningsmæssig position internationalt, fx målt på kvaliteten af dansk forskning. Men vi skal fortsat være bedre til at få omsat ny forskning til værdi i samfundet. Målt på andelen af innovative virksomheder indtager Danmark en midterposition i OECD, mens lidt over en tredjedel af de innovative virksomheder er forsknings- og udviklingsaktive.

Det er et mål i regeringens innovationsstrategi, at ledelserne på forskningsinstitutionerne fremover skal bidrage med et endnu større og mere aktivt ansvar for at fremme innovation i samfundet og dermed styrke kommercialiseringen af forskning. Det kræver blandt andet, at ledelserne sætter sig i spidsen for en kulturændring i forsknings- og uddannelsesmiljøerne, der gør kommercialisering af forskning til en aktivitet, der anerkendes og prioriteres. Det gælder både på de offentlige forskningsinstitutioner, såvel som på professionshøjskolerne og erhvervsakademierne, som ligger inde med en praksisnær viden om sundheds- og velfærdsudfordringer, der kan udnyttes langt mere, end vi gør i dag.

Kommercialisering af forskning er ofte en krævende proces, der forudsætter en styrket indsats i flere led af kæden fra viden til værdi. For det første skal ledelserne på institutionerne sikre attraktive karriereveje for innovative forskere og andre medarbejdere, der arbejder med at kommercialisere forskningsresultater, samt anerkende forskere og medarbejdere, der har erfaring med kommercialisering.

For det andet skal ledelserne fastholde fokus på at skabe en stærk organisation, der på et tidligt tidspunkt er i stand til at identificere og understøtte markedsmodningen af perspektivrige opfindelser.

For det tredje skal ledelserne på institutionerne prioritere midler til udvikling og dokumentation af det tekniske og kommercielle potentiale i forskningen på et tidspunkt i markedsmodningen, hvor risikovillig kapital ofte er vanskelig at indhente. Det gælder blandt andet

prioriteringen af midler til proof of concept-aktiviteter, der har til formål at markedsmodne forskningsresultater med kommercieliseringspotentiale.

Den samlede kæde, der leder til kommercielisering og teknologioverførsel af den viden, som findes på universiteterne, er integrerede elementer i universiteternes opgaveportefølge. Regeringen har blandt andet understreget dette i udviklingskontrakterne for 2012-2014, hvor øget innovationskapacitet er et pligtigt mål for alle universiteterne. På den baggrund har flere universiteter specifikt sat delmål på kommercieliseringsområdet. Regeringen ønsker på den baggrund ikke en særskilt statslig proof of concept-ordning, men vil holde institutionerne fast på målsætningerne og følge op gennem løbende tilsyn samt via den dialogproces, som vil blive igangsat i forbindelse med udmøntningen af innovationsstrategien.

Regeringen vil:

- Som led i opfølgningen på generelle mål om kommercielisering i udviklingskontrakterne for universiteterne for 2012-2014 drøfte mulighederne for, at universiteterne aktivt påtager sig et ansvar for at styrke kommercieliseringen af forskning inden for sundheds- og velfærdsområdet.
- Lægge ansvaret for proof of concept-projekter ud til universiteterne og gennem løbende dialog og tilsyn sikre, at universiteterne prioriterer midler til formålet.
- I regi af økonomiaftalen med regionerne drøfte mulighederne for, at ledelserne på sygehusene aktivt påtager sig et ansvar for at styrke kommercieliseringen af forskning inden for sundheds- og velfærdsområdet.

Velfærdsteknologi: Stemmestyringsteknik giver borgere mulighed for at åbne og lukke døre, selvom de sidder i kørestol

ET VELFUNDERENDE OG UDVIKLINGSORIENTERET HJEMMEMARKED

Et velfungerende og udviklingsorienteret hjemmemarked har stor betydning for sundheds- og velfærdsvirksomhedernes vækstmuligheder.

I Danmark er hjemmemarkedet kendetegnet ved, at en meget stor del af produktionen af sundheds- og velfærdsydelser varetages af den offentlige sektor. Den viden og de kompetencer, der vedrører planlægning, levering og opfølgning inden for sundhedsydelser, sociale ydelser og ældrepleje, er således indlejret i kommuner og regioner. Skal vækstpotentialet udnyttes inden for disse erhvervsområder, er der derfor behov for, at virksomhederne får bedre mulighed for at drage nytte af viden og kompetencer i den offentlige sektor til udvikling af konkrete produkter og services, der kan afsættes på det internationale marked, samt være driftsoperatør inden for flere områder, fx vedrørende logistik, hjælpemiddelløsninger mv.

I Danmark er den offentlige sektor den primære aftager af sundheds- og velfærdsvirksomhedernes produkter. Regionernes driftsudgifter til sundhedsområdet var ca. 98 mia. kr. i 2011. Kommunerne anvendte godt 81 mia. kr. på socialområdet i 2011. Derfor er det vigtigt, at vi medtænker virksomhedernes vækstmuligheder i prioriteringen og udviklingen på sundheds- og velfærdsområdet. Det kræver blandt andet gode rammer for offentlig-privat samarbejde om udvikling og test af nye produkter og løsninger. I den forbindelse er udbudsreglerne et væsentligt rammevilkår. Medarbejderne i den offentlige sektor spiller også en væsentlig rolle i forhold til at formulere de problemer, som erhvervslivet skal finde løsninger på. Gode rammer for at udbrede digitale løsninger giver også nye muligheder for virksomhederne.

12. MERE ENKEL OG FLEKSIBEL UDBUDSLOV

Udbudsreglerne er et vigtigt rammevilkår for samarbejdet mellem det offentlige og den private sektor og bidrager til at skabe lige konkurrence om de opgaver, som det offentlige udbyder. Det gælder også på sundheds- og velfærdsområdet. Som det fremgår af tabel 1, anvendes der i varierende omfang private leverandører i regioner og kommuner.

Tabel 1. Eksempler på konkurrenceudsættelse af regioners og kommuners køb af ydelser hos private leverandører i 2011

Myndighed	Område	Køb af ydelser hos private virksomheder	Udgifter i alt
Regioner	Sundhed	14,2 mia. kr.	77,0 mia. kr.
Regioner	Social	0,5 mia. kr.	0,9 mia. kr.
Kommuner	Tilbud til børn og unge med særlige behov	4,8 mia. kr.	12,3 mia. kr.
Kommuner	Tilbud til voksne med særlige behov	4,4 mia. kr.	18,3 mia. kr.
Kommuner	Tilbud til ældre og handicappede	9,7 mia. kr.	50,6 mia. kr.

Anm. 1: Opgørelsen viser de offentlige myndigheders køb af serviceydelser fra private virksomheder ud af de samlede udgifter til ydelser, der kan konkurrenceudsættes. Varekøb til brug for offentlig in-house produktion er ikke medtaget i opgørelsen over køb af ydelser fra private virksomheder.

Anm. 2: Regionernes betalinger for udgifter til almen lægehjælp, speciallægehjælp og tilskud til apoteksforbeholdte lægemidler indgår ikke i opgørelsen, da disse ydelser ikke kan vælges udført som in-house produktion.

Offentlige ordregivere og private leverandører oplever imidlertid udbudsreglerne som komplicerede. Der er blandt andet tvivl om, hvordan udbudsreglerne skal forstås og anvendes i praksis, herunder i forhold til mere innovationsfremmende udbudsformer som fx udbud med funktionskrav, konkurrencepræget dialog og offentlig-privat innovationssamarbejde. Manglende klarhed om rammerne risikerer at føre til, at offentlig-privat samarbejde begrænses. Offentlige myndigheder kan som følge af usikkerhed vælge at løse opgaverne selv eller vælge en kendt og afprøvet løsning for at undgå klagesager. Det kan betyde, at udbud i højere grad opfattes som et spørgsmål for jurister end for købmænd med den mulige konsekvens, at udbuddene ikke tilrettelægges på den mest hensigtsmæssige måde med unødigt høje transaktionsomkostninger for ordregivere og leverandører til følge. Det kan begrænse konkurrencen og reducere erhvervslivets muligheder for at tilføre nytænkning til den offentlige opgaveløsning.

Hvis offentlige organisationer og private leverandører skal kunne samarbejde om at udvikle nye løsninger i fællesskab, skal der tages hånd om disse udfordringer. Regeringen har blandt andet adresseret udfordringerne i udspillet "Styrket konkurrence til gavn for Danmark – konkurrencepolitisk udspil". Samtidig har regeringen, på baggrund af anbefalingerne fra arbejdsgruppen vedrørende serviceeftersyn af det danske klagesystem for udbud, taget initiativ til at forenkle klagesystemet for udbud. Blandt andet skal klagefristerne til Klagenævnet for Udbud være kortere, klagegebyret skal hæves, og klagenævnet skal have bedre muligheder for at afvise klager. Ændringerne skal understøtte et mere effektivt og forenklet klagesystem for udbud, som skaber grundlag for en effektiv tilrettelæggelse af udbud, samt imødegå tendensen med et stigende antal åbenlyst ubegrundede klager.

Regeringen vil:

- Som opfølgning på EU's kommende nye udbudsdirektiver fremlægge en dansk udbudslov, der skal sikre større klarhed og fleksibilitet for virksomheder og ordregivere, herunder i forhold til nye udbudsformer. Regeringen vil nedsætte en arbejdsgruppe til det lovforberedende arbejde med deltagelse af blandt andet KL, Danske Regioner og eksterne eksperter med praktisk erfaring i arbejdet med udbud.

13. INTELLIGENT OFFENTLIG EFTERSPØRGSEL

Den offentlige sektor køber varer og tjenesteydelser for omkring 290 mia. kr. om året. Derfor er det vigtigt, at de offentlige indkøb er effektive, og at den offentlige sektor får mest muligt for pengene. Samtidig kan den offentlige efterspørgsel bidrage til at fremme innovation i både det offentlige og i virksomhederne gennem udvikling af nye produkter og løsninger. En effektiv og omkostningsfokuseret offentlig indkøbsadfærd på sundheds- og velfærdsområdet kan øge virksomhedernes incitament til at innovere og således skabe vækstmuligheder for virksomhederne, også i forhold til en efterfølgende eksport, hvor referencer til salg på hjemmemarkedet er efterspurgt.

Hvis vi skaber en mere effektiv indkøbsadfærd med fokus på omkostningsbesparelser på både kort og lang sigt, er der blandt andet behov for et ledelsesmæssigt fokus i regioner og kommuner. Flere regioner arbejder allerede hermed, fx har Region Midtjylland i 2012 vedtaget en ny organisering af innovationsindsatsen på sygehusområdet, hvor udvikling og ibrugtagning af nye, omkostningsbesparende tiltag bliver en ledelsesopgave på linje med økonomistyring. Det betyder blandt andet, at innovationsindsatsen bliver drevet af direktionen, hospitals-, center- og afdelingsledelser.

Risikoen ved ibrugtagning af nye løsninger for såvel den offentlige som den private part skal også håndteres. Det gælder blandt andet i forbindelse med nye løsninger, der ifølge business casen er totaløkonomisk attraktive, og dermed angiveligt bidrager til en mere effektiv offentlig sektor. I forbindelse med vurdering af fx nye løsninger er der ikke en klar metode for, hvad der ud over anskaffelsesprisen er relevant at medregne af omkostninger i forbindelse med anskaffelse af løsninger på sundheds- og velfærdsområdet. Det gælder blandt andet omkostninger i brugsperioden, som fx service, vedligeholdelse, sterilisering af instrumenter, rengøring, arbejdskraft mv., som skal medregnes for samlet set at kunne vurdere den totaløkonomisk mest attraktive løsning. Der eksisterer heller ikke i tilstrækkeligt omfang standarder for de enkelte omkostningstyper. Det medfører, at der ved præsentation af business cases tages udgangspunkt i modelberegninger, som ikke tager udgangspunkt i situationen hos indkøberen. Det skaber usikkerhed hos den private part, der ikke ved, hvordan de skal dokumentere produktets totalomkostninger, og for den offentlige indkøber, der får vanskeligt ved at sammenligne totaløkonomien i forskellige tilbud.

For at fremme en totaløkonomisk tilgang til indkøb på sundheds- og velfærdsområdet er der brug for at modne området. Der er fx brug for at få opstillet, hvilke elementer der kan indgå i beregningerne for udvalgte produktgrupper, og på hvilke områder det er muligt at lave omkostningsstandarder. Endvidere kan der arbejdes med kontraktmodeller, der kobler virksomhedernes egne business cases (herunder forventninger til totaløkonomi) sammen med risikohåndtering og betalingsmekanismer. Arbejdet med at fremme brugen af totaløkonomiske betragtninger på sundheds- og velfærdsområdet skal også ses i lyset af forslaget i det nye udbudsdirektiv om, at livscyklusomkostninger kan indgå som en del af tildelingskriteriet "de laveste omkostninger".

Regeringen vil:

- Fremlægge en strategi for intelligent offentlig indkøb. Strategien skal understøtte konkurrence om offentlige opgaver med henblik på at sikre bedre og billigere indkøb samt bidrage til, at den offentlige efterspørgsel i højere grad anvendes til at fremme innovation og blandt andet understøtte anvendelse af velfærdsteknologi. Strategien offentliggøres i 2013.
- Drøfte med KL og Danske Regioner, hvordan der hensigtsmæssigt kan sikres et stærkt ledelsesmæssigt fokus på brugen af indkøb til at fremme udvikling og ibrugtagning af nye, omkostningsbesparende tiltag på sundheds- og velfærdsområdet med henblik på at opnå en mere effektiv anvendelse af ressourcerne og øget kvalitet i opgaveløsningen. Det kan fx være gennem fokus på incitamentsmodeller, der anerkender afdelinger og medarbejdere, der gennem nytænkning bidrager til at sikre effektive løsninger.
- Modne en totaløkonomisk tilgang på sundheds- og velfærdsområdet gennem opstilling af relevante elementer med betydning for totalomkostningerne for udvalgte produktgrupper i produkternes brugsperiode, udvikling af omkostningsstandarder mv.

14. OFFENTLIG-PRIVAT SAMARBEJDE OM MARKEDSUDVIKLING

Danmark har en veludbygget og på mange måder effektiv og velfungerende sundheds- og velfærdssektor, som løbende udvikler og fornyer sig. Vi har et godt ry internationalt, og udenlandske delegationer besøger hvert år danske kommuner, regioner, ministerier og virksomheder for at få et førstehåndsindtryk af den danske velfærdsmodel og de løsninger, der anvendes. Det skyldes, at mange lande skal håndtere aldrende befolkninger og højere krav fra borgerne til behandling og omsorg, samtidig med at de offentlige budgetter er under pres. Dette potentiale skal vi blive bedre til at udnytte til gavn for vækst og erhvervsudvikling.

En stor del af den viden og erfaring, der vedrører planlægning, levering og opfølgning på sundhedsydelser, sociale ydelser og ældrepleje er indlejret i den offentlige sektor i Danmark. Offentlige myndigheder, som kommuner og regioner, har, modsat private virksomheder, ikke mulighed for eller til opgave at kommercialisere produkter og løsninger på hjemmemarkedet eller internationalt.

Markedsudvikling på sundheds- og velfærdsområdet handler om, at virksomheder får mulighed for at løse opgaverne på vegne af det offentlige eller få adgang til at udvikle og afprøve nye forretningskoncepter i samarbejde med offentlige institutioner mv. Det kan skabe grobund for nye virksomheder eller nye forretningsområder for eksisterende virksomheder, som på sigt kan eksportere deres ydelser og koncepter til andre lande. Ofte kan eksporten af fx serviceydelser på plejeområdet også trække eksport af fx dansk udviklet velfærdsteknologi som forflytningsteknologi, låseteknologi mv. Samtidig kan samspillet mellem offentlige og private aktører bibringe nye perspektiver på opgaveløsningen, der på sigt kan bidrage til en mere effektiv opgaveløsning.

Regeringen har allerede taget en række initiativer, der også understøtter øget markedsudvikling på sundheds- og velfærdsområdet. Den 19. marts 2013 fik regeringen vedtaget et lovforslag om regelforenkling af området for frit valg af leverandører af hjemmehjælp som led i udmøntningen af finanslovsaftalen for 2013, der blandt andet øger kommunernes muligheder for udvælgelse af og samarbejde med private leverandører. Afhængig af hvordan kommunerne udnytter de mere fleksible rammer, kan samarbejdsformerne mellem kommunalbestyrelser og leverandører udvikle sig til fordel for både kvaliteten og professionaliseringen i hjemmeplejen og markedspotentialet for private leverandører. Regeringen har også indgået aftale med samtlige Folketingets partier om en tilsynsreform, som blandt andet indebærer, at væsentlige barrierer for markedsudvikling på det specialiserede socialområde fjernes. Lovforslag om udmøntning af aftalen er fremsat den 10. april 2013. Endvidere har regeringen taget initiativ til, at det bliver mere interessant for kommuner og regioner at udvikle nye løsninger sammen med private ved at styrke kommuners og regioners muligheder for at deltage i offentlig-private selskaber (L 548). Formålet er at skabe mulighed for et offentlig-privat samspil på områder, hvor der reelt kun er offentlige udførere og ikke tilskynde til, at det offentlige skal bevæge sig ud på områder, hvor der allerede er et velfungerende privat marked.

Investeringerne på over 40 mia. kr. i nyt sygehusbyggeri i Danmark over de næste ti år skaber også nye muligheder for offentlig-privat samarbejde om forsøg med markedsudvikling. Sygehusinvesteringerne skal skabe grundlag for en bedre patientbehandling og en mere effektiv drift i sygehusene og kan samtidig åbne for nye driftsløsninger og forretningsmuligheder, tiltrække udenlandske investeringer inden for it, udstyr og teknologi samt være et udstillingsvindue for danske sundheds løsninger. Det er dog afgørende, at samarbejdsprojekter om markedsudvikling ikke begrænser konkurrencen eller giver dyrere løsninger.

En mulig vej ses fx med samarbejdsprojektet mellem Region Syddanmark og Philips. Region Syddanmark har indgået et strategisk samarbejde med Philips, hvor formålet er at udvikle innovative og mere effektive løsninger til regionens sygehuse, herunder fx udvikling af lysterapi i psykiatrien. Det indgår i det strategiske samarbejde, at udviklings- og designspecialister fra Philips skal samarbejde med Region Syddanmark i forbindelse med pilotprojekter, kliniske tests og brugerdreven innovation, og fokus skal særligt være på validering af forskningsresultater og hurtigere udrulning af nye produkter på markedet. Der skal blandt andet etableres et fælles udviklingskontor i Forskerparken i Odense. Aftalen betyder ikke, at regionen i fremtiden er forpligtet til at købe produkter af Philips.

Regeringen er optaget af at igangsætte initiativer, der bidrager til at afsøge mulighederne for at bygge bro mellem den offentlige fagviden og den private forretningsforståelse for at fremme udviklingen af markeder. Det skal ske under hensynstagen til, at kommuners og regioners kerneopgave er at levere velfærd til borgerne og ikke at kommercialisere produkter og ydelser.

Regeringen vil:

- Skabe rammer for, at der iværksættes forsøgsprojekter om markedsudvikling på udvalgte områder. Det skal ske ved, at:
  - Nedsætte en arbejdsgruppe, der får til opgave at følge og foreslå forsøgsprojekter om markedsudvikling i tilknytning til de nye sygehusbyggerier, herunder vurdere markedspotentiale, konkurrencesituationen mv. Som led i arbejdet inviteres virksomheder til at komme med bud på nye konkrete driftsløsninger, der kan anvendes på tværs af sygehusbyggerierne, jf. boks 2. Arbejdsgruppen drøftes i forbindelse med økonomiaftalerne for 2014 med regionerne.
  - Indgå i dialog med relevante parter om potentialet for effektivisering, udvikling og ibrugtagning af nye omkostningsbesparende tiltag og vækst- og eksportmuligheder samt tiltrækning af udenlandske virksomheder i forbindelse med sygehusinvesteringer.
  - Indgå i dialog med Københavns Kommune og Region Hovedstaden i arbejdet med at etablere et offentlig-privat samarbejde om markedsudvikling og intelligent offentlig efterspørgsel på kroniker- og ældreområdet. Herunder skal det blandt andet vurderes, om samarbejdet synliggør behov for tilpasninger af statslige rammevilkår, der kan fordre markedsudvikling og intelligent offentlig efterspørgsel på sundheds- og velfærdsområdet generelt set.
  - Følge udviklingen i hjemmeplejen på baggrund af de nye regler, herunder inddragelsen af private leverandører. Ankestyrelsen vil i Folketingsåret 2014-2015 foretage en opfølgning på kommunernes implementering heraf, og de organisatoriske og kvalitetsmæssige forhold på ældreområdet, som relaterer sig til regelsættet, herunder hvordan det påvirker leverandørdannelsen i ældreplejen.
  - Følge op på det realiserede potentiale i kommunerne på baggrund af de nye muligheder som følge af regelforenkling af området for frit valg af leverandører af hjemmehjælp. Regeringen ønsker endvidere at tage initiativ til et innovationspartnerskab med udvalgte kommuner, som ønsker at sætte politisk fokus på innovation og effektivisering som led i opgaveløsningen i ældreplejen og andre velfærdsområder.

Som led heri vil regeringen endvidere:

- Fremme markedsudvikling på sundheds- og velfærdsområdet ved at afholde tematiserede ansøgningsrunder under Markedsmodningsfonden. Der vil kunne søges om medfinansiering til offentlig-private udviklingspartnerskaber, som blandt andet kan involvere udlån af offentlige medarbejdere til private virksomheder med henblik på erfarings- og videnudveksling mv.

Boks 2. Eksempler på mulige forsøgsområder om markedsudvikling i regi af de nye sygehusbyggerier

Nedenfor er opstillet en liste over mulige, konkrete forsøgsområder vedr. markedsudvikling i forhold til de nye sygehusbyggerier. Listen kan drøftes og konsolideres i en arbejdsgruppe med deltagelse af repræsentanter fra Erhvervs- og Vækstministeriet, Finansministeriet, Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse, Økonomi- og Indenrigsministeriet og Danske Regioner:

- Drift af sterilcentraler, vaskeri, parkeringshuse, patienthoteller, køkkenfunktioner, administrative it-systemer og "facility services" (fx udluftning og udsugning)
- Spildevandsrensning og reduceret energiforbrug
- Logistik-løsninger og rationelle arbejdsgange
- Telemedicin og logistik vedrørende udbringning og indhentning af telemedicinske hjælpemidler
- Nye løsninger til bedre og mere systematisk kapacitetsudnyttelse, fx via omlægning af arbejdsgange eller nye bud på udnyttelse af ny it og teknologi
- Renovering, drift og vedligeholdelse af bygninger

15. STØRRE VÆRDI AF UDVIKLINGSPROJEKTER

Der er i Danmark gode rammer for at teste og udvikle sundheds- og velfærdsteknologiske produkter og løsninger i samarbejder mellem virksomheder og relevante institutioner.

I de seneste år har både staten, regionerne og kommunerne investeret betydelige midler i sundheds- og velfærdsinnovation for at fremme en mere effektiv opgaveløsning og en større udnyttelse af det erhvervsmæssige potentiale på sundheds- og velfærdsområdet. Midlerne er blandt andet anvendt til at medfinansiere udvikling og eventuelt test af nye løsninger. De regionale vækstfora har blandt andet igangsat en række projekter og programmer med fokus på sundheds- og velfærdsteknologi. Hertil kommer initiativer i regi af kommunerne samt i regi af blandt andet Fonden for Velfærdsteknologi, Markedsmodningsfonden, Markedsføringsfonden, Det Strategiske Forskningsråd, Rådet for Teknologi og Innovation, Udenrigsministeriets eksportfremmeindsats m.fl.

Når forskellige puljer og fonde støtter projekter på både statsligt, regionalt og kommunalt niveau, er der imidlertid en risiko for, at der igangsættes forsøg, der ligner hinanden, eller ikke er designet, så de gensidigt kan inspirere hinanden. Det er ineffektivt og kan gøre det vanskeligt for virksomhederne efterfølgende at udvikle løsninger, der kan afsættes i større skala. Samtidig er det dog væsentligt, at der er konkurrence blandt flere leverandører om at udvikle nye løsninger, da det er til gavn for både kvaliteten og prisen.

Derfor skal udviklingsprojekter igangsat i regi af staten, regioner og kommuner være bedre til at bygge videre på eksisterende viden. Det øger sandsynligheden for, at resultaterne af projektet kan skaleres og udbredes hurtigere, når der foreligger en god business case.

Regeringen vil:

- Udarbejde principper for, hvordan der skabes mest mulig værdi af udviklingsprojekter på sundheds- og velfærdsområdet, samtidig med at der fortsat er rum til at udvikle løsninger med et lokalt og regionalt udgangspunkt. KL og Danske Regioner inddrages i processen.

16. KLARE POLITISKE MÅLSÆTNINGER, KONKRETE INITIATIVER OG STRATEGISKE PEJLEMÆRKER I DEN KOMMENDE STRATEGI FOR DIGITAL VELFÆRD

Der er de seneste år gennemført en række moderniseringsprojekter i kommuner og regioner med afprøvning af digitale og velfærdsteknologiske løsninger. En række af disse har vist gode resultater i form af bedre service for lavere omkostninger. De gode resultater har skabt forventning mange steder om, at en række teknologier er klar til national udbredelse. Dette er imidlertid ikke sket, og det har vist sig svært at udbrede de gode løsninger til hele landet. Det er uhensigtsmæssigt, både i forhold til effektiviteten i den offentlige sektor og for virksomhedernes mulighed for at afsætte deres produkter.

Det er et klart mål at fastsætte konkrete fælles målsætninger for digitaliseringen af velfærdsområderne i den kommende fællesoffentlige strategi for digital velfærd for at sikre en national udbredelse af effektive løsninger. Det forudsætter enighed med KL og Danske Regioner herom. Fælles målsætninger vil give de enkelte offentlige myndigheder pejlemærker at styre efter og vil samtidig kunne give virksomheder klare indikationer på de løsninger og teknologier, det offentlige vil efterspørge i de kommende år. Dermed kan virksomhederne bedre udstikke rammerne for deres investeringer i innovation og udvikling.

Regeringen vil:

- I forbindelse med økonomiforhandlingerne for 2014 om den kommende fællesoffentlige strategi for digital velfærd arbejde for at sætte konkrete mål for digitaliseringen af velfærdsområderne.

17. DANMARK SOM AFPRØVNINGSLAND FOR TELEMEDICIN OG MOBILE LØSNINGER SKAL UDBYGGES

Øget brug af velfærdsteknologi kan være med til at fastholde en høj kvalitet i den offentlige service og imødegå de udfordringer, som Danmark står over for med aldrende befolkninger og offentlige budgetter under pres. Inden for telemedicinske løsninger er der et stort uudnyttet potentiale, som både kan bidrage til øget effektivitet i den offentlige sektor og samtidig være til gavn for patienterne. Nye løsninger inden for sundheds-it udgør endvidere et område, hvor samspillet mellem offentlig opgavevaretagelse og teknologiske løsninger kan udvikles til et marked for private virksomheder.

Hidtil har det telemedicinske område været præget af en lang række mindre projekter forankret i en enkelt kommune eller på én sygehusafdeling, og ofte har projekterne savnet koordination og erfaringsudveksling. Det har derfor været svært at få udbredt de gode løsninger i stor skala. Det ønsker regeringen at gøre op med.

Regeringen, Danske Regioner og KL har med den nationale handlingsplan for telemedicin fra august 2012 sat rammerne for udviklingen af en national infrastruktur, beskrivelse af standarder mv. baseret på international referencearkitektur. Endvidere udbredes eksempelvis telemedicinsk sårurdering i disse år til hele landet som led i den nationale handlingsplan for telemedicin. Det betyder, at den kommunale sygeplejerske kan sende billeder og oplysninger om en patients sår direkte fra patientens hjem. Derefter vurderer sårspecialisten på sygehuset informationerne og skriver tilbage til sygeplejersken. Videokonferencer i psykiatrien udbredes også til hele landet. Inden udgangen af 2014 er det målet, at 50 pct. af udskrivningskonferencerne (knap 2.500 møder) foregår virtuelt på de distriktpsikiatriske enheder, der har længst afstand til hovedafdelingen, og at videokon-

ferencer anvendes på alle relevante voksenpsykiatriske afdelinger i deres samarbejde med distriktpspsykiatriske enheder til koordinering af patientbehandlingen. Herudover sættes en række telemedicinske løsninger i drift i udvalgte regioner og kommuner med henblik på videre national udbredelse, hvis der kan dokumenteres en samlet set god business case.

Nye produkter og nye behandlingstyper skal løbende kunne tilkobles en fælles infrastruktur. For at undgå at borgerne får en "maskinpark med forskellige løsninger i hjemmet" og samtidig give mulighed for, at virksomheder får adgang til at kunne afsætte nye produkter relativt hurtigt i stor skala, er der behov for, at virksomheder får mulighed for at udvikle og afprøve nye løsninger, der kan spille sammen hele vejen fra den telemedicinske løsning hos borgeren og til sundheds-it-systemerne på tværs af sektorer. I den forbindelse kan nettet af Godkendte Teknologiske Serviceinstitutter (GTS) understøtte virksomhedernes udvikling af nye produkter og tjenester gennem deres ekspertviden og testfaciliteter.

Det er endvidere nødvendigt at fastholde et fokus på at skabe bedre rammer for udbredelsen af telemedicinske løsninger i et højt tempo, når det handler om at udbrede løsninger, der giver bedre, mere effektiv patientbehandling og bedre udnyttelse af ressourcer på tværs af sektorer, jf. den telemedicinske handlingsplan. Det skal ske ved at styrke den nationale infrastruktur for telemedicin.

Regeringen vil:

- I regi af den kommende strategi for digital velfærd foreslå løsninger, når det gælder mobil teknologi, der skal sikre de fremadrettede rammer for udvikling af telemedicinske løsninger, og drøfte dette med KL og Danske Regioner i forbindelse med økonomiforhandlingerne for 2014. Det gælder fx mobil understøttelse af medarbejderarbejdspladser, som er en helt central forudsætning for at åbne markedet for digitale løsninger, fx i hjemmeplejen.
- Fortsætte etableringen af en national infrastruktur for telemedicin, som baseres på og bidrager til udviklingen af internationale standarder og referencearkitektur for oplysninger indberettet af borgeren. Det sker i tæt dialog med den internationale virksomhedssammenslutning Continua Health Alliance og varetages blandt andet i regi af GTS og National Sundheds-IT (NSI).

18. BRUGEN AF INTERNATIONALE STANDARDER FREMMES

Kendskab til og anvendelse af internationale standarder er på visse områder en forudsætning for, at danske virksomheder kan afsætte deres produkter på markeder uden for Danmark. Det drejer sig fx om CE-mærkning, der er producentens tilkendegivelse af, at produktet er fremstillet i overensstemmelse med fælleseuropæiske krav til sikkerhed, sundhed og miljø. CE-mærkning er et krav for alle varer, der ligger inden for direktiverne i det indre marked, fx medicinsk udstyr. Det kan også være godkendelse af produkter hos FDA i forhold til markedsføring på det amerikanske marked. Eller fx ledelsesstandarder (fx ISO 9001), der er afgørende for, at man kan få mulighed for at agere leverandør til større virksomheder.

På lægemiddelområdet er der allerede en høj grad af standardisering og høje krav til dokumentation, idet lægemiddelområdet er kendetegnet ved en offentlig myndighedsgodkendelsesordning forud for markedsføring. Der er imidlertid behov for, at andre virksomheder på sundheds- og velfærdsområdet i højere grad end i dag er opmærksomme på internationale standarders betydning for muligheden for at afsætte produkter på det internationale marked. Det skal ses i lyset af, at det må forventes, at brugen af internationale standarder vil stige, da den øgede internationalisering af markeder og leverandørkæder stiller stadig højere krav til, at produkter kan fungere på tværs af både virksomheder og landegrænser. International standardisering understøtter netop denne udvikling og bidrager til, at produkter, komponenter og services kan fungere sammen. Flere virksomheder har allerede oplevet at have udviklet produkter, der ikke lever op til kravene i internationale standarder, hvorfor deres produkter ikke har kunnet afsættes uden for Danmark.

Et begrænset kendskab til og brug af standarder hos offentlige indkøbere medfører også, at der ikke altid efterspørges produkter, der lever op til internationale standarder. Det hæmmer både mulighederne for at kvalitetssikre og billiggøre indkøbene, blandt andet fordi at standarder bidrager til at sikre leverandøruafhængighed, samtidig med at det kan vanskeliggøre en løbende integration af nye løsninger med den eksisterende infrastruktur, fx inden for it-systemer. Endvidere svækkes virksomhedernes muligheder for efterfølgende at kunne realisere et muligt eksportpotentiale. Derfor skal det offentlige i højere grad bidrage til, at virksomhederne innoverer op imod internationale standarder gennem deres indkøbsadfærd. Det gælder også i forbindelse med de nye sygehusbyggerier.

USA, vækstøkonomierne i Asien samt flere af vores europæiske naboer har fokus på standardisering som et strategisk redskab til at styrke deres konkurrencekraft og udvikle deres vækstindustrier. Det gøres blandt andet ved at investere i at varetage de internationale sekretariater, der tilrettelægger standardiseringsindsatsen på de områder, hvor landene har erhvervsmæssige styrkepositioner.

På samme måde skal vi strategisk arbejde på at hjemtage formandskabet for internationale sekretariater inden for nye og eksisterende standardiseringsområder inden for sundhed og velfærd, hvor Danmark har erhvervsmæssige styrkepositioner. Selv om der ofte er tale om flerårige forløb, giver det gode muligheder for at koordinere og præge standardiseringsarbejdet, hvilket vil være en konkurrencefordel for danske virksomheder.

Regeringen vil:

- Udarbejde en ny standardiseringspolitisk strategi, der blandt andet bidrager til at øge kendskabet blandt virksomheder og offentlige indkøbere til internationale standarders betydning for vækst.
- Arbejde for dansk varetagelse af internationale sekretariater på områder, som de relevante parter har udpeget som særligt perspektivrige, og hvor der også stilles privat medfinansiering til rådighed.

19. ØGET FOKUS PÅ STANDARDISERING I KRYDSFELTET MEDICOUdstyr OG -APPARATER SAMT SUNDHEDS-IT

Grænsen mellem udstyr og it bliver i stigende grad flydende, og derfor skal medico-teknisk udstyr og sundheds-it ses i sammenhæng. Det betyder blandt andet, at man allerede ved anskaffelsen af udstyr skal tage højde for, at der er it-systemer, som skal kunne kommunikere med udstyret og andre it-løsninger samt overholde de fælles informations-sikkerhedskrav.

Forudsætningen for en fortsat digitalisering af kerneopgaverne på vores sygehuse, hvor man fx kan måle og aflæse blodtryk og puls digitalt i stedet for manuelt, er, at data fra det udstyr, der bruges i patientbehandlingen, kan kommunikere sømløst og sikkert med andre it-løsninger. Alternativet er enkeltstående løsninger, hvor det kan være vanskeligt at realisere potentialer for både virksomheder og sygehuse. Derfor skal standardiseringsarbejdet følge med og styrke udviklingen i retning af fortsat digitalisering af de centrale kliniske arbejdsgange.

Regeringen vil:

- Undersøge i hvilket omfang og hvordan fx bekendtgørelsen om standarder for sundheds-it, vil kunne udbygges eller suppleres hvor relevant. Det igangværende arbejde under forhandlingerne om forslagene til nye EU-forordninger om medicinsk udstyr skal koordineres med dette.
- Undersøge muligheden for, at NSI kan fastsætte krav og standarder til snitfladerne mellem medico-teknisk udstyr og it, med henblik på bedre systemintegration og nemmere implementering inden for områder, hvor virksomheder og offentlige myndigheder vurderer, at der er et særligt potentiale.

**OFFENSIV UDNYTTELSE
AF DET INTERNATIONALE
MARKEDSPOTENTIALE**

Den globale efterspørgsel efter sundheds- og velfærdsløsninger er i vækst. Den internationale konkurrence bliver imidlertid skærpet på sundheds- og velfærdsområdet i disse år. Mange lande investerer betydelige midler i udviklingen af sundheds- og velfærdsløsninger for at få del i det betydelige og stærkt stigende internationale marked. Derfor skal vi sikre gode generelle rammevilkår, der understøtter virksomhedernes muligheder for at udnytte det internationale markedspotentiale gennem øget eksport og tiltrækning af investeringer.

Senest har regeringen med "Vækstplan DK" taget et vigtigt skridt i retning af at sikre virksomhedernes konkurrenceevne gennem konkrete lempelser af skatter og afgifter samt tiltag, der skal styrke mulighederne for nemt og hurtigt at hente udenlandsk arbejdskraft til landet.

Herudover skal danske virksomheder inden for sundheds- og velfærdsområdet være parate til at udnytte de eksportmuligheder, der fremkommer ved at styrke de handelspolitiske rammevilkår (intellektuelle ejendomsrettigheder), tiltrække udenlandske virksomheder og investeringer til Danmark samt indgå samarbejdsaftaler, der skal bidrage til at styrke Danmarks kompetencer og forretningsmuligheder inden for sundheds- og velfærdsløsninger.

Endelig skal vi sammen markedsføre Danmark som et attraktivt investerings-, udviklings- og produktionsland på det sundheds- og velfærdsteknologiske område.

Den samlede indsats for offensivt at udnytte det internationale markedspotentiale på sundheds- og velfærdsområdet skal ske i tæt samarbejde med alle relevante aktører, så vi opnår større synergi og gennemslagskraft og får skabt en sammenhængende indsats fra markedsføring til investerings- og eksportfremme.

20. PRIORITERET OG MÅLRETTET EKSPORTFREMMEINDSATS

Regeringen vil arbejde målrettet på at fremme danske sundheds- og velfærdsvirksomheders internationale markedsmuligheder til gavn for vækst og arbejdspladser i Danmark.

I dag udgør OECD-landene det største marked for sundheds- og velfærdsydelser. Ca. 84 pct. af verdens udgifter til sundhed, svarende til 30.000 mia. kr., afholdes i OECD-landene⁸, mens ca. 10 pct., svarende til ca. 3.500 mia. kr., afholdes i BRIK-landene. Europa og Nordamerika efterspørger allerede "high-end" sundheds- og velfærdsteknologiske løsninger, og disse markeder må også fremover forventes at stå for en stor del af den samlede efterspørgsel på verdensmarkedet. En fremtidig eksportfremmeindsats på sundheds- og velfærdsområdet skal derfor fortsat prioritere markederne i Vesteuropa og Nordamerika.

I BRIK-landene udgør sundhedsudgifterne ca. 5,5 pct. af BNP, men i takt med BRIK-landenes generelle velstandsudvikling er de samlede sundhedsudgifter pr. indbygger steget med ca. 160 pct. fra 2000 til 2010. BRIK-landene og andre nye vækstmarkeder må derfor forventes at få øget vægt som afsætningsmarkeder for danske sundheds- og velfærdsvirksomheder i fremtiden.

Det skal vi være bedre til at udnytte.

⁸ I USA anvendes omkring 18 pct. af BNP til sundhedsudgifter, mens der i OECD som helhed anvendes omkring 13 pct. af BNP på sundhedsudgifter.

På markederne i Asien og Sydamerika er de institutionelle rammer imidlertid ofte yderst komplekse. Det betyder, at en officiel dansk tilstedeværelse, fx via ambassade eller handelskontor, vil være en vigtig indgang og støtte for danske virksomheder, der vil ind på de pågældende markeder.

Regeringen ønsker at styrke de sundhedsfaglige kompetencer i den nationale eksportfremmeindsats. Herudover vil de danske innovationscentre (München, Shanghai og Silicon Valley), hvor sundheds- og velfærdsområdet i dag er et af fokusområderne, fortsætte indsatsen for at bistå danske virksomheder med at tilpasse og videreudvikle deres produkter, løsninger og markedsmodeller til lokale markedsforhold. Sundhed og velfærd vil også være fokusområde på de tre nye innovationscentre.

Regeringen vil herudover tage skridt til større sammentænkning og samarbejde på tværs af Danmarks udenrigskommercielle indsats gennem et tættere samarbejde mellem Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse, Social- og Integrationsministeriet og Eksportrådet om at hjælpe danske virksomheder i deres internationalisering. En mere koordineret tilgang vil også være en døråbner til politiske beslutningstagere, myndigheder og kommercielle aktører i fælles fremstød, ved opbygning af politiske alliancer omkring enkeltsager og i forbindelse med konkrete virksomhedssager, som skal rejses på politisk niveau i udlandet.

Regeringen sætter desuden ind for at fremme strategiske virksomhedsalliancer på tværs af branchen, der tilbyder helhedsløsninger på internationale projekter i stedet for enkeltstående produkter. Det gælder både internationale udbud og forretningsmuligheder, der skabes på eget initiativ. Små og mellemstore virksomheder kan styrke de store virksomheders bredde og kompetencer, og samtidig kan de små virksomheder blive løftet med ud på vanskeligere eksportmarkeder, hvor de ikke i første omgang på egen hånd har ressourcer og overskud til at klare sig.

Eksportfremstød på sundheds- og velfærdsområdet er ligeledes et vigtigt redskab for virksomhedernes eksport- og internationaliseringsbestrebelse, herunder særligt for små og mellemstore virksomheder. Med henblik på at målrette eksportfremstødsindsatsen yderligere ønsker regeringen at lancere tematiserede fremstød med fokus på totalløsninger inden for et specifikt område.

Regeringen ønsker endvidere at styrke samspillet mellem Danmarks udviklingspolitiske og kommercielle indsatser, så de stærke danske kompetencer inden for sundhed og velfærd kan bringes i spil som løsning på udfordringer i udviklingslandene.

Regeringen vil:

- Styrke de sundhedsfaglige kompetencer i den nationale eksportfremmeindsats, herunder afdække muligheden for tiltag som flere lokale sundhedseksperter på vækstmarkederne og indstationering af medarbejdere fra Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse i Eksportrådet.
- Lancere tematiserede eksportfremstød i samarbejde med aktører inden for branchen, som fx vandredstillingen "Fremtidens Plejehjem", der finder sted i Paris maj 2013.
- Fremme synergien mellem Danmarks udviklingspolitiske og kommercielle indsatser, så danske styrker inden for sundheds- og velfærdsområdet kan bringes i spil som løsning på sundheds- og velfærdsudfordringer i udviklingslandene.

21. BEDRE HANDELSPOLITISKE RAMMEVILKÅR

Bedre beskyttelse af intellektuelle ejendomsrettigheder er en forudsætning for at styrke medicinalindustriens muligheder for at fremme medicinsk innovation og forskning. Generelt skal virksomhederne have gode rammer for at udtage og forsvare intellektuelle ejendomsrettigheder på vækstmarkederne og andre relevante markeder. Regeringen vil derfor styrke mulighederne for at beskytte og håndhæve intellektuelle ejendomsrettigheder på disse markeder under hensyntagen til, at verdens fattigste lande sikres adgang til livsnødvendig medicin i overensstemmelse med undtagelsesbestemmelserne i TRIPS, WTO.

Med handelspolitikken har regeringen et tværgående policy-instrument, som kan påvirke erhvervslivets internationale rammevilkår. EU's handelspolitik er et effektivt redskab til at påvirke regulatoriske forhold på globale markeder og skaffe markedsadgang gennem fjernelse af toldmure og ikke-toldmæssige barrierer.

Regeringen vil:

- Arbejde for at den handelspolitiske indsats gennem EU og WTO forbedrer den globale beskyttelse af intellektuelle ejendomsrettigheder.
- Arbejde for at relevante bestemmelser om intellektuelle ejendomsrettigheder indsættes i EU's bilaterale frihandelsaftaler, således at man i tæt dialog med industrien sikrer danske virksomheder optimale betingelser i udlandet.
- Arbejde for løsning af konkrete handelsbarrierer, der vedrører intellektuelle ejendomsrettigheder, i tæt samarbejde med virksomhederne gennem EU, WTO og bilateralt, under hensyntagen til mulighederne for at anvende tvangslicensinstrumenter i overensstemmelse med principperne i Doha-erklæringen om offentlig sundhed og handelsrelaterede intellektuelle ejendomsrettigheder.

22. STYRKET TILTRÆKNING AF UDENLANDSKE INVESTERINGER

Udenlandske investeringer i Danmark er vigtige for vækst og beskæftigelse både på kort og lang sigt. Ikke alene bidrager de udenlandske virksomheder med arbejdspladser og vækst, men de kommer ofte også med ny teknologi, økonomiske ressourcer og ny viden om centrale spørgsmål, såsom finansiering, kommercialisering af forskning eller udvikling af virksomheden. Derved indgår tiltrækningen, og ikke mindst fastholdelsen, af udenlandske virksomheder som et vigtigt element i bestræbelserne på at løse nogle af de aktuelle udfordringer på sundheds- og velfærdsområdet.

Danmark står stærkt i konkurrencen om de udenlandske investeringer på særligt lægemiddel- og medicoområdet, fordi vi har et højt kompetenceniveau og attraktive rammebetingelser. Hertil kommer store offentlige investeringer i eksempelvis de nye sygehusbygninger, som i sig selv udgør en mulighed for at tiltrække udenlandske investeringer.

Indsatsen for at tiltrække de udenlandske investeringer til Danmark bør styrkes for derved i endnu højere grad at udnytte det potentiale, som sundheds- og velfærdsområdet rummer i Danmark.

Regeringen ønsker for det første at styrke indsatsen via styrket markedsføring og rådgivning i relation til potentielle investorer på udvalgte markeder i Europa, Nordamerika og Asien samt evt. på nye markeder i Mellemøsten og Sydamerika. Formålet er at synliggøre de styrker og muligheder, som sundheds- og velfærdsområdet i Danmark rummer

for udenlandske investorer. Det kan fx være at indgå i offentlig-private partnerskaber, at deltage i forsknings- og udviklingsaktiviteter eller at byde ind på de større offentlige udbudsrunder om indkøb eller anlægsprojekter, fx de kommende nye sygehusbyggerier.

Regeringen ønsker for det andet, via Invest in Denmark, at arbejde målrettet på at styrke rådgivningen af de udenlandske sundheds- og velfærdsteknologiske virksomheder, der allerede er etableret i Danmark. Formålet er at fastholde de nuværende arbejdspladser og at skabe de bedst mulige rammer for, at virksomhederne udvider deres aktiviteter i Danmark. Det vil ske i tæt samarbejde med alle relevante aktører i det etablerede, offentlige rådgivnings- og vejledningssystem.

Regeringen vil:

- Fastholde sundheds- og velfærdsområdet som et prioriteret fokusområde for regeringens investeringsfremmeindsats i regi af Invest in Denmark med henblik på at fastholde udenlandske virksomheder i Danmark og tiltrække nye.
- Styrke den professionelle rådgivning af såvel potentielle som allerede etablerede udenlandske investorer i Danmark ved at sikre inddragelse af alle relevante sundheds- og velfærdsfaglige kompetencer på statsligt, regionalt og kommunalt niveau.

23. MARKEDSFØRING AF DANSKE STYRKEPOSITIONER

I en globaliseret verden er et positivt kendskab til de danske sundheds- og velfærdsløsninger første skridt mod, at danske virksomheder kommer i dialog med kunder på nye markeder, øger deres markedsandele og dermed styrker vækst og beskæftigelse i Danmark. Regeringen vil derfor styrke den internationale markedsføring af danske sundheds- og velfærdsløsninger som grundlag for tiltrækning af talenter og investeringer og styrket eksport.

Den styrkede indsats skal bygge videre på den internationale markedsføringsindsats, der i dag udføres via Udenrigsministeriets public diplomacy indsats, Eksportrådets erhvervsfremstød inden for sundheds- og velfærdsområdet samt investeringsfremmeindsatsen.

Regeringen har sammen med en række offentlige og private aktører oprettet markedsføringskonsortiet Healthcare Denmark. Konsortiet vil invitere og tilbyde målrettede besøgsprogrammer i Danmark, hvor de velfungerende danske sundheds- og velfærdsløsninger præsenteres og markedsføres over for udenlandske kommercielle og politiske beslutningstagere, presse mv.

Besøgsprogrammet vil blive understøttet af en interaktiv markedsføringsplatform samt diverse internationale markedsføringsinitiativer og gennemføres i tæt samarbejde med den offentligt forankrede investerings- og eksportfremmeindsats i Eksportrådet og Invest in Denmark.

Internationale kongresser spiller ligeledes en central rolle i den internationale positionering af Danmark. Et dansk værtskab for internationale fagkongresser inden for sundheds- og velfærdsområdet er en vigtig løftestang til at udvide internationale relationer, opbygge værdifulde strategiske netværk og skabe innovation og fornelse i danske videnmiljøer. Kongresser er desuden et globalt udstillingsvindue for danske forskningsresultater samt for danske virksomheders innovative produkter og services. Endelig har kongresser betydning for tiltrækningen af internationale eksperter og talentfulde studerende til Danmark.

Regeringen vil derfor fortsat støtte op om indsatsen med at tiltrække internationale kongresser inden for blandt andet sundheds- og velfærdsområdet igennem det offentlig-private samarbejde MeetDenmark.

Regeringen vil:

- I samarbejde med private aktører gennemføre en styrket global markedsføringsindsats af danske sundheds- og velfærdsløsninger over for politiske og kommercielle beslutningstagere, offentlige myndigheder, medier og andre centrale aktører på udvalgte eksportmarkeder.
- Med markedsføringskonsortiet Healthcare Denmark sikre koordinering af markedsføringen af danske sundheds- og velfærdsløsninger.
- Gennemføre målrettede besøgsprogrammer til Danmark for købestærke, udenlandske beslutningstagere i samarbejde med markedsføringskonsortiet Healthcare Denmark.
- Udvikle en it-plattform, der understøtter markedsføringen af danske sundheds- og velfærdsløsninger i samarbejde med markedsføringskonsortiet Healthcare Denmark.
- Styrke indsatsen for at trække internationale kongresser og begivenheder inden for sundheds- og velfærdsområdet til Danmark gennem samarbejde mellem markedsføringskonsortierne Healthcare Denmark og MeetDenmark.

24. SAMARBEJDE MED DANMARKS ALMENE BOLIGER OM MARKEDSFØRING AF ÆLDREBOLIGOMRÅDET

Der er i EU og på de nye vækstmarkeder en interesse for den danske almene boligmodel. Det gælder ikke mindst på ældreområdet, hvor repræsentanter for offentlige myndigheder, organisationer og virksomheder fra hele verden kommer for at studere danske erfaringer med at udvikle, finansiere, bygge og drive ældreboliger i henhold til lov om almene boliger.

På dette område fungerer de almene boligselskaber som "netværksfacilitator" for arkitekter, byggeselskaber, drifts- og vedligeholdsselskaber, leverandører af velfærdsteknologi mv. Der har imidlertid ikke været fokus på, hvordan den store udenlandske interesse kan omsættes til egentlige koncepter, der kan eksporteres.

Regeringen vil:

- I dialog med de almene boligselskaber afdække muligheder og potentialer for at styrke eksporten på ældreområdet på baggrund af viden og erfaringer fra den almene boligsektor.

25. DANMARK SOM ATTRAKTIVT UDDANNELSES-, FORSKNINGS- OG ARBEJDSLAND

Regeringen vil styrke kendskabet til Danmark som et attraktivt uddannelses-, forsknings- og arbejdsland inden for sundhed og velfærd med henblik på at sikre danske virksomheder og uddannelsesinstitutioner adgang til internationale talenter og efterspurgte kompetencer.

Velkvalificeret udenlandsk arbejdskraft kan bidrage til at øge produktiviteten og dermed væksten i de danske virksomheder. Det er derfor en central prioritet for regeringen at styrke indsatsen for at tiltrække velkvalificeret udenlandsk arbejdskraft parallelt med regeringens indsats for at sikre den bedst uddannede generation nogensinde blandt den danske befolkning. Adgang til internationale talenter i form af højt kvalificeret arbejdskraft vil sikre, at Danmark også fremadrettet står stærkt i den internationale konkurrence. Ligeledes kan talentfulde studerende og udenlandske forskere medvirke til, at dansk forskning også fremadrettet vil nyde stor international anerkendelse.

Regeringen vil derfor fortsat støtte op om eksisterende initiativer, som sikrer, at internationale talenter vælger at uddanne, forske og arbejde i Danmark. Blandt andet vil regeringen adressere de faktorer, som påvirker internationale studerendes valg af studieopholdsdestination, med henblik på at styrke den samlede bestand af internationale studerende i Danmark. Regeringen vil endvidere i en kommende handlingsplan for internationalisering styrke rammerne for indsatsen yderligere. De danske innovationscentre i udlandet vil understøtte markedsføringen af Danmark som uddannelses-, forsknings- og arbejdsland, herunder særligt på vækstmarkederne gennem oprettelse af nye centre i Brasilien, Indien og Sydkorea. Desuden gennemføres under Copenhagen Capacity en markedsføringsindsats over for eftertragtede studerende og arbejdskraft med efterspurgte kompetencer, ligesom indsatsen i Expat in Denmark søges videreført.

Med den kommende handlingsplan for internationalisering vil udenlandske studerende, der afslutter en videregående uddannelse i Danmark, få bedre muligheder for at etablere et efterfølgende arbejdsliv. Desuden vil regeringen, i forbindelse med Vækstplan DK, forbedre de skattemæssige vilkår for udenlandske forskere og nøglemedarbejdere, der ønsker at vende tilbage til deres danske arbejdsplads efter ophold i udlandet.

Regeringen vil:

- Udarbejde en handlingsplan for internationalisering, hvor tiltrækning og fastholdelse af internationale studerende vil blive adresseret.
- Forbedre vilkårene for udenlandske forskere og nøglemedarbejdere. Der afsættes 5 mio. kr. årligt hertil.

26. STYRKET SAMARBEJDE MELLEM JAPAN OG DANMARK VEDRØRENDE VELFÆRDS- OG ROBOTTEKNOLOGI

Som en lille åben økonomi har Danmark gavn af fri og åben markedsadgang ude og hjemme. Samarbejdet mellem Danmark og andre lande på forskellige udviklingsområder er derfor af stor betydning for danske virksomheder og videninstitutioner. Blandt andet er indgåelsen af samarbejdsaftaler på mange af vækstmarkederne derfor et værdifuldt instrument for de danske virksomheder inden for sundheds- og velfærdsområdet, når de skal afsætte deres produkter på de internationale markeder.

Japan har stærke kompetencer inden for robotteknologi, som de gerne vil udvikle yderligere. Samtidig er Danmark kendt som et attraktivt testmarked for nye teknologier og i forhold til brugerdreven innovation. Der foregår allerede en række samarbejder mellem japanske robotvirksomheder og forskellige danske videninstitutioner, fx Syddansk Universitet og Odense Universitetshospital, men der er fra japansk side udtrykt ønske om at udbygge og formalisere dette samarbejde.

Regeringen vil derfor afsøge mulighederne for at styrke samarbejdet mellem Japan og Danmark, fx i form af en samarbejdsaftale med Japan om velfærds- og robotteknologi. Regeringen lægger vægt på, at der i en evt. samarbejdsaftale bygges videre på de eksisterende samarbejder mellem japanske og danske virksomheder, netværk og videninstitutioner, herunder aktiviteter i regi af RoboCluster, SPIR platformen Patient@home samt Teknologisk Institut. En samarbejdsaftale kan blandt andet fokusere på at styrke forskning og udvikling og teknologioverførsel inden for robot- og velfærdsteknologiske løsninger. Samtidig kan en samarbejdsaftale bidrage til udviklingen af sikkerhedsstandarder for serviceroboter på velfærdsområdet, der kan bidrage til at give danske virksomheder en konkurrencefordel på de internationale markeder.

Regeringen vil:

- Undersøge mulighederne for at styrke samarbejdet med Japan vedrørende robot- og velfærdsteknologi, herunder afdække mulighederne for at indgå en samarbejdsaftale mellem Danmark og Japan om velfærds- og robotteknologi.

27. SAMARBEJDSAFTALE MED KINA OM PLEJE OG VELFÆRDSTEKNOLOGI PÅ ÆLDREOMRÅDET

På ældreområdet er der globalt efterspørgsel efter nye løsninger som følge af aldring og højere krav fra borgerne til behandling og omsorg, samtidig med at de offentlige budgetter er under pres. Det har medført en international interesse for den danske velfærdsmodel, som de seneste år har vist sit værd gennem den finansielle krise, fx efterspørges de enkelte indsatser og metoder inden for forskellige velfærdsområder, blandt andet ældreplejen.

Kina vil, fx inden for de næste ti år, stå med en befolkningssammensætning, hvor mere end 20 pct. vil være over 60 år svarende til 280 mio. ældre borgere, der står uden for arbejdsmarkedet. Ifølge den kinesiske regering er der som følge heraf behov for over 3 mio. plejehjemspladser. For at håndtere denne udfordring er der fra kinesisk side en stor interesse for at hente viden og ekspertise fra Europa, herunder Danmark.

Danske virksomheder har erfaring med at designe, bygge og vedligeholde plejehjem. Selve plejen har imidlertid traditionelt været varetaget af kommunerne og almennyttige fonde, om end der er flere kommuner, som i disse år er ved også at udbyde plejeopgaven. Ældrepleje er således også et eksempel på, at nogle af de behov for velfærdsservice, der opstår i takt med den demografiske udvikling og det stigende velstandsniveau i andre lande, ikke i tilstrækkeligt omfang kan indfries af kommercielle danske virksomheder, fordi viden og erfaring på det pågældende område traditionelt set har været indlejret i den offentlige sektor.

Regeringen har allerede taget initiativ til at etablere en strategisk virksomhedsalliance med D'Care projektet i Chongqing provinsen. D'Care projektet indeholder en dansk helhedsorienteret løsning på ældrepleje fra selve byggeriet, udstyr og uddannelse af personalet.

Regeringen vil styrke samarbejde mellem Kina og Danmark yderligere for at skabe de bedst mulige rammer for at fremme danske virksomheders muligheder for at komme ind på det kinesiske ældreområde. Derfor vil regeringen indgå en samarbejdsaftale med Kina på ældreområdet med fokus på blandt andet langtidspleje, rehabilitering og genoptræning, velfærdsteknologi mv.

Regeringen vil herved understøtte et officielt, styrket samarbejde og en udveksling af viden mellem Danmark og Kina på ældreplejeområdet. Indgåelsen af et Memorandum of Understanding (MoU) skal ledsages af en eller flere erhvervsdelegationer, der tilsammen skal bidrage til, at danske virksomheder får et godt fodfæste på det kinesiske marked. Regeringen vil inddrage erfaringer og forventninger fra virksomheder og institutioner, der ønsker at etablere sig i Kina. Dette vil i første omgang ske i form af erfaringsmøder med relevante virksomheder, institutioner og kommuner i samarbejde med Eksportrådet.

Regeringen vil:

- Indgå en samarbejdsaftale (Memorandum of Understanding) med Kina på ældreområdet med henblik på at fremme danske virksomheders muligheder for vækst på det kinesiske marked.

Danmark i arbejde

Vækstplan for sundheds- og velfærdsløsninger

2012/13 : 31

Henvendelse om udgivelsen kan i øvrigt ske til

Erhvervs- og Vækstministeriet
Slotsholmsgade 10-12
1216 København K

Tlf.: 33 92 33 50
E-mail: evm@evm.dk

ISBN

978-87-92985-45-3

Elektronisk publikation

978-87-92985-46-0

Design af omslag

e-Types & India

Design af indhold

Rosendahls – Schultz Grafisk A/S

Foto

iStockphoto (Side 13)
iStockphoto (Side 19)
iStockphoto (Side 27)
Vikærgården, Aarhus Kommunes
Sundheds- og Omsorgshotel.
Fotograf: Allan Witte (Side 34)
iStockphoto (Side 45)

Tryk

Rosendahls – Schultz Grafisk A/S

Web

Publikationen kan hentes på
www.evm.dk

